

FÖLDMŰVELÉS

A FÖLD MŰVELÉSE

A Székelyföld területét ösfoglalásnak tekintették, ami azt jelentette, hogy a lakosság betelepődése spontán folyamat volt, a határok nevét is a betelepülő székelyek adták, hisz az elnevezések döntő többsége magyar; ellenkező esetben a letelepedők átvették volna az itt korábban élők helyneveinek használatát.

A székely lakosság sajátos törvények szerint élt, amely eltért Erdély többi részében kialakított jogi hagyományoktól. Itt sem korábban a magyar királyok, sem később az erdélyi fejedelmek nem adományozhattak területeket. Ha pedig megpróbálták hatalmuknál fogva, a székelység azonnal elutasította.¹

Az egységes nemzeti terület a népesség szaporulata folytán kisebb közösségek tulajdonára oszlott, ami természetes folyamat eredményeként az 1300-as évek elejére már falurendszerre alakult. Ennek egyenes következménye, hogy a faluhatárokat is megjelölték, de egyes helyeken különösen az erdőket, legelőket több település egységesen bírta. Ilyen volt a felcsíki hat falu havasa a Keleti-Kárpátok Csíki-havasának északi részén, vagy a Terkő-havasa Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras közös tulajdonában. Az utóbbi esetben a falvak lakói évenként felváltva kaphatták a jövedelmet.²

Megállapítható, hogy a földközösség maradványai a Székelyföldön a legtovább éltek, sőt bizonyos vonásai máig megmaradtak Felcsíkon, Dánfalván is.

A felcsíkiak az új hazában a földből akkora területet foglaltak, amekkorát meg tudtak művelni. Gondoskodniuk kellett a föld termékenységéről is. Egyik korabeli módja az a kialakított hagyomány volt, hogy a korábbi termő részeket bizonyos idő elteltével pihentették, újabb művelésre alkalmas területeket törtek fel, aztán később visszatértek a korábban pihenni hagyott részekhez. Ez egyben gyökereit jelentette a későbbi nyomásos gazdálkodásnak

A lakosság számbeli növekedésével már nem volt elég a művelhető terület, azért meg kellett találni a módját a szántóföld gyarapításának. Ekkor került sor az erdők irtására, a felszabadított terület szántófölddé alakítására, amely már magában hordozta a közös föld mellett a magántulajdon megjelenésének csíráit is. Ezzel egy időben bizonyos formáját ki kellett alakítani a birtoklás igazolásának, a jogcímnek, szokásnak, hagyománynak, amelynek működése a rendet jelentette. Így formálódott Dánfalva határa, amelyet a szomszédos falvak tiszteletben tartottak, bár néha bizonyos vita is kialakult egy-egy közösség területét illetően, minthogy később még perre is sor került Dánfalva és Gyergyóújfalu vagy a moldvaiak között. A föld művelésében gyakran az is akadályt jelentett, hogy a férfiak jelentős részének katonának kellett mennie akár hosszabb időszakokra is, s ilyenkor a nőkre, a családtagokra, a jó szándékú segítőkre hárult a föld megművelése.

Az 1500-as évekre már kialakult a művelhető területek szétosztása, az irtások következtében a szántóföldek növekedése, azok rendszeres szántása-vetése.

Olyannyira állandósult a földművelésre alkalmas terület minden határban, hogy a továbbiakban az erdők irtását falutörvények tiltották. Jó példája ennek az 1581-ben megfogalmazott gyergyóújfalvi határozat, amely szerint „a falunak végzése volt még a régi székel szabadságnak idejében [1562 előtt] is, hogy senki az falu határában, mezőn, erdőn,

falun és falu híre nélkül örökséget ne foglaljon magának, hanem falutól kövesse“. A határozat be nem tartója egész vagyonával fizet.³

A továbbiakban is számos falutörvényben fogalmazták meg a földművelés szabályait, bizonyos tilalmakat, s ezáltal ellensúlyozták azokat az akadályokat, amelyek a fejlődést befolyásolták. Annál is inkább szükség volt a haladást elősegítő törvényekre, mert általánosan megállapították, hogy a csíki mezőgazdaság elmaradott állapotban leledzik.

Megnövekedett a főnépek száma és birtoka is, a korábbi adómentességet terhes adó váltotta fel, sőt a lakosságnak hol a török, hol a német hódoltság következményeinek kellett eleget tennie.

Elsősorban a korábban elvett jogaik visszaszerzéséért a székelyek 1562-ben felkelést szerveztek, amelynek leverése következményeként János Zsigmond megtorló intézkedésekkel a szabad embereket jobbágysorba kényszerítette. 1566. július 11-én János Zsigmond Gyulafehérvárról küldi parancsát, amely szerint a felcsíki szabad székelyeket is jobbágysorba ítélte.⁴

A székelyek panaszát 1571. március 27-én levélben fogalmazták meg, amikor nagy tömeg indult János Zsigmond temetésére. Ebben a levélben a régi kialakult törvények, szokások erőszakos megváltoztatása, az adózás bevezetése, a földek foglalása, a szegénység folyamatos növekedése miatt emeltek szót, megoldásához az országgyűléstől vártak segítséget. A gyors leszegényedés bizonyságaként írták a földműveléshez kapcsolva az állapotokat: „mely embereknek tizenkét ökrük volt, négy vagy kettő ha vagyon, akiknek nyolc vagy hat volt, kettő ha vagyon, de nagyobb részinek egy sincs, amelyik faluból harminckét eke vagy negyven ment, kiből tíz vagy nyolc, még kevesebb is alig megy ki“. És azt is hozzátették, hogy „mindazáltal soha így meg nem rontották az székel nemzetiséget, mint az elmúlt időben.“⁵

1621. augusztus 2-án Csíkszék vezetői írták Bethlen Istvánnak: „az földnek felettből való soványasága miatt az emberek igen szegények“, sőt sokan vannak olyanok, akiknek semmijük sincsen.

A falvanként kialakított törvények mellett a szék vezetői is figyeltek a gazdálkodás alakulására. Petki István, Csíkszék főkapitánya elnökletével 1650. október 24-én a szék közgyűlése olyan pontokat is belefoglalt „constitutiójá“-ba, amelyek a föld műveléséhez kötődtek. Kitértek a vetéskertekre, a kialakított szabályok betartására, a nyomásos gazdálkodásra, az erdők melletti bekerített részek sorsára stb.⁶

A szántóterületek növekedésére az erdők irtásán kívül más módot is találtak Csíkban. A XVI. századból fennmaradtak olyan feljegyzések, amelyek arra utalnak, hogy néhány helyen a 800–820 tengerszint feletti magasságban is megművelték a földet, sőt a XVII. században elsősorban pásztorok 950–1000 m-en kialakítottak kis részeken szántóterületeket, s tovább menve 1300–1400 m magasságban termesztettek gabonát, gyümölcsöt is.⁷

A mezőgazdaság viszonylagos elmaradott állapotához az is hozzájárult, hogy a Székelyföldön a természetes környezet mostoha, egész területéhez és a lakosság számához viszonyítva kevés a szántóföld. 1703-ban Csíkban körülbelül 8 hold jutott egy családra, ami jó termő körülmények között elfogadható is lehetett volna.⁸

Egymást követték a föld sivárságára, terméketlenségére vonatkozó nyilatkozatok. 1720. május 8-án Csík-, Gyergyó- és Kászsószék folyamodványt írt a kiszabott terhek enyhítésére. Indoklás: „hasznos példa eddig nem hallatott, mely miatt nyomorult, sovány és pénz keresetre alkalmatlan helységünk utolsó pusztulásra“ jutott.⁹

A XVIII. században már bizonyos adatokkal rendelkezünk a csíki falvak szántóterületeinek nagyságáról. Az adófizetők 1720–1721-ben Alcsíkon 24 790, Felcsíkon 11 546 köből szántóterülettel rendelkeztek. Összesítve Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék szántóterületét 59 947 köblöt tesz ki, ami 17 127 ha-nak felel meg.¹⁰

A felcsíki hat falu szántóterülete 1720–1721-ben az adófizetők összeírásakor: Madaras 704, Dánfalva 621, Karcfalva 317, Jenőfalva 512, Szenttamás 518, Szentdomokos 303 köből. Ennek összesítése 2975 köből, vagyis 850 ha. A hat falu határában igen nagy terület maradt műveletlen: Madarason 74, Dánfalván 244, Karcfalván 77, Jenőfalván 192, Szenttamáson 160, Szentdomokoson 184 köből, vagyis 931 köből, illetve 266 ha.¹¹

A Nagyszébenbe induló országgyűlési követeket 1724. január 10-én Csíkszeredában azzal bízták meg, hogy ott közvetítsék: „7ma – minden helységek felett ezen hazában soványabb s hidegebb szerű lévén székünk“, ezért enyhítsék a kirótt terheket. A nyár folyamán is hideg eső, majd jég pusztította a határt.

Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék vezetői 1736 körül is folyamodványt küldtek a főkormányzékhoz, amelyben panaszaik között a földművelésről is nyilatkoztak. Különösen az idegen katonaság folyamatos jelenléte és eltartása juttatta a lakosságot „elviselhetetlen“ és „végső pusztulásra jutott boldogtalan“ sorsára. Ebben a folyamodványban ismételtlen megfogalmazták, hogy „természet szerint is helyünk sovány és terméketlen“, hol a szárazság, hol a hideg pusztítja a föld termését. Mintegy összegezve a fentieket írták: Erdélynek tán a legszegényebb része Csík.¹²

Dánfalva földjének minőségéről 1778-ban Benkő József azt írta: a lakosság „nagy részt sík és fekete földeket művel, a többi kopár, agyaggal és kavicsal kevert talajú hegyoldalakon“ található. Hasonló megállapítása Jenőfalva földjéről is. Hozzátehetjük, hogy kevés árnyalati eltéréssel ez a felcsíki hat falura, fokozása inkább Szentdomokosra érvényes, hisz azt írták: „A hegyek között kicsi síkságon földje terméketlen, agyaggal, homokkal, kövekkel elegyes“.¹³

Bizonyos helyeken a föld parlagon maradt. A főkormányzék azzal próbálta felszántását ösztönözni, hogy a feltört föld után hat évig nem kellett adót fizetni. Így jártak el a fejedelmek korában is.¹⁴

A határőrség megalakulása után, hadviselések idején, a hadgyakorlatok során is, az otthon maradt feleségek nem tudták magukban megművelni a földet, s ilyenkor kénytelenek voltak segítséget fogadni. A bér inkább ruhanemű volt. De szokássá alakult az is, hogy olyanok, akik fölös munkaerővel rendelkeztek, felébe vagy harmadába vállalták a föld művelését. 1783. december 19-én Jenőfalván jegyezték fel olyan adatot, amely szerint a földet felébe, bizonyos részeket harmadába művelték.¹⁵

A huszárokat, akiknek egyik központja Dánfalván volt, gyakran a legnagyobb munkaidőben rendelték hadgyakorlatra. 1819-ben például tavasszal május 4–31, ősszel szeptember 18 és október 15 között.¹⁶

A gyalogkatonákat még nagyobb mértékben érintette az ilyen jellegű gyakorlat, hisz döntő részben a földművesek köréből kerültek ki.

Ennél sokkal nehezebb időszakot jelentett a hadba vonulás a mezőgazdaság szempontjából is. A székelység – közöttük a dánfalviak – 1778-tól egészen 1815-ig – kevés megszakítással – folyamatosan részt vett az osztrák–török, majd az osztrák–francia háborúban.

A sokszor elhangzó panaszt a terméketlenséggel kapcsolatban a csíkiak szorgalmas munkával tudták ellensúlyozni. Nagy Elek írta 1841-ben: „bátran s minden nagyítás nélkül elmondhatni, hogy az egész birodalomban szorgalmasabb és életrevalóbb gazda nincs: holdvilágon egész éjjel szánt, kaszál”.¹⁷

Fejlődést jelent a vizsályok elkerülése szempontjából, hogy 1855-ben bevezették a telekkönyvelést.¹⁸

1902-ben a korábbi század hagyományaként megállapítják, hogy Csíkban „ázsiai viszonyoknak tekinthető a mezőgazdaság”. A 121 051 katasztrális hold szántóterületből csak 69 680 holdat művelnek, az ugar 53 407 hold. Csíkban 22 000 földművelő van, átlag 2 hold jut egy családnak, de nagy azon gazdák száma, akik 0,5–1–2 hold földön gazdálkodnak, vagy olyanok, akiknek fél hold sem jut.

A föld értéke is rövid idő alatt jelentősen megváltozott. 1897-ben egy jobb szántóföld 400–600 koronába került, 1902-ben alig érte el a 200–300-at.¹⁹

Erdély mezőgazdasági életében jelentős változást jelentett a XIX. század második fele. Ha korábban évszázadokon át alig lehetett tapasztalni fejlődést, most egyszerre a faekét vas, a sarlós aratást a kasza, sőt helyenként a gép váltja fel, és megjelenik a cséplőgép is. Csíkban ezen eszközök a XX. században hódítanak teret.

Erdély, a Székelyföld, Csík gazdasági életben fontos változást idézett elő a trianoni békeszerződés s az azt követő 1921-es földreform. Jól hangzó indokokkal próbálták alátámasztani a földreform szükségességét, de tulajdonképpen Erdélyre és a csatolt részekre vonatkoztatva megállapítható, hogy a rendelkezések a magyarság ellen irányultak. Az Erdélyi Magyar Szövetség 1921. augusztus 4-én tiltakozott is ellene. Hangsúlyozták, hogy a Romániához csatolt területen kétféle milliárdnyi magyar él, megkérdésük nélkül döntöttek úgy, hogy elsősorban ellenük intézkednek. Megállapították, hogy a földreform ilyen formája a magyarság kultúráját, egyházainak működtetését veszélyezteti. Tudatos sovíniszta gyűlölködés szolgálatába állították az úgynevezett reformot. A négy római katolikus püspökség- és a négy protestáns egyházkerülettől 314 199 katasztrális hold földterületet, vagyis összvagyonuk 84 százalékát sajtótították ki. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület birtokából is eltulajdonítottak 1708 holdat.²⁰

Erdélyben 1921-ben – Egyed Ákos összesítése szerint – 443 567 katasztrális holdat nagyrészt a közbirtokosságtól, az egyházaktól és iskoláktól sajtótítottak ki, amely korábban gazdasági alapot biztosított az erdélyi művelődésnek. Ezek a birtokok többnyire román egyházak és román lakosok tulajdonába kerültek.²¹

A földreform 1924-ben tovább folytatódott. Ismételten a közbirtokossági vagyont, erdőket, legelőket csonkították. Ez nagyban érintette a székely megyéket. Csíkban is ez a tulajdon a szűkös jövedelmet nyújtó földművelés mellett a lakosság megélhetését biztosította.

Az 1930-as években Csík területe 4993 km², népessége 146 584 személy; egy km²-re 29 fő jutott, míg Erdélyben 54 fő. Azt azonban számításba kell vennünk, hogy a terület jelentős része erdő és legelő. A földművelésre csupán 14 százalék alkalmas. Megoszlása:

Szántóterület	68 412 ha	13,8 %
Rét, kaszáló	108 289 ha	21,7 %
Legelő	85 331 ha	17,1 %
Erdő	162 280 ha	32,5 %
Nem termő	74 671 ha	14,9 % ²²

Az 1930-as évek gazdasági viszonyai, a művelhető föld és a lakosság növekedése szempontjából figyelmeztető jelenség.

Dánfalva területén magánosok tulajdonában 5569 hold 236 négyszögöl volt. Figyelemmel követhetjük a lakosság és a földmennyiség százalékos arányát.

1937 Birtokkategóriák	A meglévő birtokkategóriába tartozó (összes családok) a lakosság hány százalékát teszik ki	A magánosok kezén lévő föld hány szá- zalékát birtokolják
4 holdon aluli	31,5	11,6
4–8 holdas	27,4	20,5
8–15 holdas	26,4	37,6
15 holdas	14,6	30,0

Dánfalva lakossága 2844 fő.

A 8 holdon aluliak kb. 59 százalék, a földterület 32,1 százalékát, a 8 holdon felüliek a lakosság 41 százalékát képviselik, de a dánfalvi határ földterületéből 67,9 százalékot birtokolnak. Ha figyelembe vesszük, hogy egy évszázaddal korábban, az 1800-as évek elején Dánfalva lakossága alig haladta meg az 1000 főt, 1937-ben annak majdnem háromszorosa, a földterület viszont alig növekedett, az ipar is csekély számú embert foglalkoztat, akkor következtethetünk a kivándorlás indoklására.

Azt is megállapították, hogy átlagos nagyságú és minőségű 10 holdas csíkdánfalvi gazda mezőgazdasági jövedelme a 930-as években 32 686 lej volt, de szükséges kiadása elérte a 47 906 lejt. A 15 220 lej különbözetet a fatermelésből 7000 lej, a fuvarozásból 6000 lej, napszámból 3000 lej biztosította.²³

A II. bécsi döntés után, 1940 augusztusát követően 1944 őszéig a magyar állam erőteljesen segítette a Székelyföld mezőgazdaságát. A föld minőségi javítását, a gépesítést is ösztönözték. 1941-ben minőségi vetőmagot utaltak ki, Csíkba 22 vetőgépet szállítottak, magtisztítót is 13-at. A trágyát, növényvédő szereket is népszerűsítették. A gazdáknak külön tanfolyamokat szerveztek, amelyek során a modernebb gazdálkodás eljárásait ismertették. A természetes és gyorsuló fejlődést azonban a II. világháború fékezte.

KULÁKOK

A háború után különböző beszolgáltatásokat vezettek be, majd 1946–47-ben a nagymérvű szárazság nehezítette a földművelést. 1946 őszén a cséplőgépek mellé megbízottakat jelöltek ki, akiknek feladatuk volt a holdakat hektárba átszámítani, és a hektár után járó beszolgáltatást biztosítani.

Az osztályharcot évről évre mesterségesen gerjesztették, 1947-ben azért marasztalták el a Magyar Népi Szövetséget, hogy egységes romániai magyarság képviselőtét vállalta, nem küzd a falvak „uzsorásai” ellen. 1950 nyarán 129 000 „kizsákmányoló elemet” kizártak az MNSz-ből. 1950-ben írták: „Minden dolgozó földműves tudja már azt, hogy a kulákok a nép ellenségei. Valamennyit le kell leplezni”. Napilapok, szépirodalmi

folyóiratok, regények, drámai művek hirdetik az osztályharcot, jeleneteket mutatnak be a kulákok „gaztetteiről”.

A kollektív gazdaságok megalakításával egyidejűleg szovjet mintára megkezdődött az úgynevezett kulákosítás. Központi elrendelés szerint minden községben kellett találni kulákokat, akik az osztályellenséget jelentették.

Csikban, Felcsikban, Dánfalván is nem voltak olyan birtokkal rendelkező családok, akiket gazdasági helyzetükből következően a falu kizsákmányolói közé lehetett volna sorolni, ezért a megadott szempontok szerint soroltak be bárkit kuláknak. A kulákok sorába kerültek, akik 10 hektárnál több földdel rendelkeztek, idegen munkaerőt alkalmaztak, szolgákat, szolgálókat tartottak, cséplőgép, malom, fűrész tulajdonosok voltak. Olyan személy is került a kulákok sorába, akinek 3 hektára volt, de szolgát tartott vagy üzlete, kocsmája volt.

A kulákoknak jelentős adót kellett fizetniük, terményük döntő részét, állataikat is be kellett szolgáltatniuk az államnak. Ha nem termett annyi, amennyit követeltek, meg kellett vásárolniuk.

A kulákok gyermekei nem tanulhattak elméleti középiskolában, egyetemekre sem juthattak be. Sőt elrendelték: minden iskolában év közben is ki kell zárni a kulákok gyermekeit.

Egyeseket hosszabb-rövidebb időre fogságba hurcoltak, másokat kilakoltattak lakásukból. Dánfalván Antal Gyulának nemcsak lakását, a községet is el kellett hagynia.

1953-ban annyiban könnyítettek az üldözésen, hogy a kulákok földjeiket felajánlhatták az államnak, majd 1959-ben törvényerejű rendelettel szüntették meg a kulákságot.

Azzal a céllal próbálták kialakítani minden településen egy ellenségesnek mondott osztályt, hogy általa a lakosság többi részét megnyerjék, de ellenkező hatást váltott ki minden településen.

Dánfalván is kijelölték a kulákokat. Azzal a megjegyzéssel közöljük az egyik kimutatást, hogy időközönként bővítették, esetleg szűkítették a névsort, míg végül megszűnt:

A megmaradt hivatalos kimutatás szerint Dánfalván kulákok voltak a feltüntetett sorrendben:

Antal Gerő	Bálint Ignác
Gál Péter	Bálint Joachim
Antal Mihályné	Bálint Félix
Antal József,	Gáll Vilmos
Antal Ferenc,	Páll János
Both István	Csáki József
Zsigmond Márton	Csáki Gergely
Antal Gyula	Zsók József
Páll Benedek	Szabó Pál
Antal Ferenc	Antal Kálmán ²⁴

..... *Dávidkői kistérség.*

..... *.....* *.....* *.....* *.....*

1	Antal József	<i>.....</i>	
2	Gál Péter	<i>.....</i>	
3	Antal Mihályné	<i>.....</i>	2500 kg.
4	Antal József	<i>.....</i>	3000 kg.
5	Antal Ferenc	<i>.....</i>	2500 kg.
6	Both István	<i>.....</i>	1500 kg.
7	Sigmond Károl	<i>.....</i>	
8	Antal Gyula	<i>.....</i>	
9	Gál Benedek	<i>.....</i>	
10	Antal Ferenc	<i>.....</i>	1000 kg.
11	Balint Ignác	<i>.....</i>	3000 kg.
12	Balint János	<i>.....</i>	3000 kg.
13	Balint Félix	<i>.....</i>	
14	Gál Vilmos	<i>.....</i>	3000 kg.
15	Gál József	<i>.....</i>	2500 kg.
16	Csiki József	<i>.....</i>	
17	Csiki György	<i>.....</i>	3000 kg.
18	Csiki József	<i>.....</i>	

Előző
Both Péter

Farkas Pál
Antal Károly

Szilágyi

A TERMELŐSZÖVETKEZETBEN

1949. március 3–5-én tartott a Román Munkáspárt plenáris ülésén határoztak a mezőgazdaság szocialista átalakításáról. Célja a magántulajdon megszüntetése falun is, szovjet mintára az egységes tervezőgazdálkodás megvalósítása.

Szervezése során példaképnek a szovjet kolhozokat tartották, azonban a II. világháború idején ott fogságban tartott katonák hazatértük után kiábrándító tapasztalatok ismertettek róluk. A földek és állatok elvétele, a „sajkás” rendszer bevezetése a szegénység és éhezés a mindennapi beszéd állandó témája. Ennek ellenére 1950 nyarán Csíkszékben

nyolc kollektív gazdaság alakult: Dánfalván Új Élet néven június 18-án, Karcfalván Vörös Zászló néven június 30-án, Madarason Új Barázda néven július 30-án. Továbbá Alcsikon Újtusnádon, Verebesen, Kozmáson, Bánkfalván és Szentimrén alakult meg a kollektív gazdaság.

A nyolc gazdaságba 368 család lépett be, területe 558,39 hektár volt. Az állami tartalékból még átutaltak 478,47 hektárt, így az összterület 1052,86 ha lett.

Ezek a gazdaságok kezdetben azért működtek elfogadhatóan, mert a település legjobb minőségű földjeiből egyben mérték ki mezőgazdasági területét, kedvező kölcsönöket is biztosítottak számukra. A továbbiakban kevés sikerrel bővíteni igyekeztek a meglévő gazdaságokat, bevezették a társas gazdaságokat, amelyeket átmenetnek tekintettek az időközben termelőszövetkezetnek nevezett gazdaságok felé. Az első gazdaságok nem jelentettek olyan meggyőző példát, amelynek eredménye lehetett volna, hogy a csíki földművesek önként vállalják a kollektív gazdálkodást. Ezért a hatalmi szervek a kényszerítés különböző formáit választották. Félelmet alakítottak ki az ellenszegülők körében. Hivatalos adat bizonyítja, hogy 1952-ig az ország területéről mintegy 80 000 földművest zártak hosszabb-rövidebb időre börtönbe, mert ellenállt a kollektivizálásnak.²⁵

Ilyen indokkal zárták börtönbe a karcfalvi Deák Istvánt is.

Állami tisztviselőket, tanárokat, diákokat, orvosokat stb. rendszeresen szüleikhez hazaküldtek, hogy bizonyítsák a termelőszövetkezetek előnyeit. A kulákok névsorából törölték, akik a gazdasághoz csatlakoztak, vagy birtokukat az államnak felajánlották.

Az 1956-os magyarországi szabadságharcot követően mérséklődött a további erőszakos szervezés, de a hatalom megerősödése következményeként már 1959–1960-ban újból fokozódtak az előkészületek. Vasárnaponként városi „megbízható” munkásokat küldtek falvakra, akik gyakran fölényeskedve – nem ismerve a falvak életét – kioktatták a „parasztokat”. Hetente, sőt naponta küldték a tantestületek tagjait, állami tisztviselőket „meggyőző munkára”.

1960–1961-ben valóságos versenyt indítottak Kelet-Európában az országok között, hol fejezik be hamarabb az átalakítást. 1962-ben már egymás után jelentették ezen országokban a szövetkezesítés teljes befejezését. Romániában 1962. április 27–28-i gyűlésén köszöntötte a Nagy Nemzetgyűlés a sikert. Ez már azt jelentette, hogy a felcsíki hat faluban is a lakosság teljes létszámban a termelőszövetkezet tagja lett.

Az is elképzelhető, az erőszakos szervezés ellenére is ki lehetett volna alakítani valamelyest jobban működő gazdasági életformát, ha az állam nem avatkozik be a mindennapi gazdálkodásba, teljesen figyelmen kívül hagyva a helyi sajátosságokat.

A felcsíki községek életében a föld minőségének és mennyiségének hiányát jelentős részben pótolta az erdő. Mivel az 1948-as államosítás következtében ez a forrás megszűnt, a gazdaságoknak csak különböző engedményekkel juttattak a falvak határában lévő erdőkből vagy a korábbi magánterületekből. Ezt a kiesést nem lehetett pótolni.

A terveket nem a való helyzetnek megfelelően készítették el, legtöbbször a központok irodáiban. Teljesítését erőn és lehetőségek fölött is megkövetelték. Nem vették figyelembe, hogy egyes vidékek előnyt jelenthetnek bizonyos termékeknek, mások abban érhetnek el jobb eredményt.

Erőn felül követelték meg a gazdaságok gépesítését. Így már a 960-as években valósággal száműzték a gazdaságokból a lovakat, ahol a gazdaság működéséhez szükségképpen még megtartották, gúny tárgyává tették a vezetőket. A Gép- és Traktorállomások

viszont oly összegért végezték el a munkálatokat, hogy a jövedelem jelentős részét számukra kellett átutalni.

A tervgazdálkodásnak megfelelően a gazdaságoktól megkövetelték a termékek olcsó áron való átadását az államnak, függetlenül az előállítási költségektől, ezért a becsületesen dolgozó tagok járadéka gyakran éppen a szűk megélhetés határára jutott.

Diákokat, katonákat minden évben egy-két hónapra beosztottak a termékek betakarítására, ezzel is próbálták csökkenteni előállításuk értékét.

Kellő takarmány hiányában a tehenek igen kevés tejet adtak. De más gazdasági bajok is jelentkeztek. Például 1964-ben az állami és közös gazdaságokban Gyergyó rajon területén 1200 szarvasmarha pusztult el takarmányhiány miatt.

Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy egyre többen hagyták el a termelőszövetkezeteket. Karcfalván már a megalakulást követően nem volt kellő számú fogatos.²⁶

Ilyenkor olyan javaslat is elhangzott, hogy a gyárakba, üzemekbe csak azokat a személyeket alkalmazzák, akik a gazdaság vezetésétől jóváhagyást kapnak. Pedig általában a gazdaságok nem tudtak eltartani minden tagot, kívánatos volt más területen elhelyezkedésük.

A Dánfalváról eltávozók egyik részét név szerint is közöltük az Ipar fejezetben.

Mindezen és más hibák ellenére mégis mintegy 40 év gazdasági történetének részét képezték a termelőszövetkezetek, így Dánfalván is a lakosságnak ezzel együtt kellett élnie. Működésének bemutatásával történelmi adatokat őrizhetünk meg.

Az „Új Élet“ Kollektív Gazdaság megalakulása: 1950. jún. 18.

Elnökök: Both István
Ambrus István
Márton József
Ambrus József

Növénytermesztési brigádosok: Süket György, Szócs Albert
Állattenyésztési brigádos: Zsók János
Alapító tagok: 57 család
Szántóterület: 59,87 ha
Kaszáló: 79,66 ha

MTSZ
1962-1992

Elnökök: Márton József
Kajtár Gergely
Zsók János
Szabó Dezső – mérnök
Szakemberek: Imre Károly – főmérnök
Jászenovics József – agrármérnök
Antal József – agrármérnök
Szabó Dezső - agrármérnök
Lukács Jusztin – állattenyésztési mérnök

Kajtár Sándor - állattenyésztési mérnök
Braic Alexandru – állatorvos
Bartha Csaba – állatorvos
Borbáth András – állatorvos
Kovács Albin – állatorvos

1-es számú növénytermesztési brigád (Oltfalva)

Brigádosok: Ambrus István
Eröss Vilmos
Lukács Barabás
Abos András
Antal Mátyás
Zsók Joáchim
Fülöp Zoltán
40 pár igásló, 1 lóistálló

2-es számú növénytermesztési brigád (Felszeg)

Brigádosok: Gál József (Ügyvéd)
László Domokos
Albert Vilmos (Lajos)
Blága Károly
38 pár igásló, 6 pár ökör, 1 lóistálló

3-as számú növénytermesztési brigád (Középszeg)

Brigádosok: Kajtár Gergely
Bálint Imre
Szabó Béla
Simon Béla
40 pár igásló, 1 lóistálló

4-es számú növénytermesztési brigád (Város)

Brigádosok: János Mihály
Süket Illés
35 pár igásló, 1 lóistálló

1-es számú szarvasmarha-tenyésztési brigád-farm (Kishegy)

Brigádosok, farmerek: Zsók János
Gál Gergely
Albert Vilmos (Laji)
Abos Dávid

Állomány: 1100 db szarvasmarha, ebből 500 db fejőstehén
8 istálló (Kishegy + Cserépgyárak)

Szecs-kázó, kalapácsmalom, villanymotorok, vízhálózat (önitatók), trágyakihordó berendezések

2-es számú szarvasmarha-tenyésztési brigád-farm (Réh)

Brigádosok, farmerek: Zsigmond Károly
Gál Gergely
Kajtár Gergely
Süket Jenő

Állomány: 330 db szarvasmarha, ebből 200 db fejőstehén
3 istálló

Szeccskázó, kalapácsoló, villanymotorok, vízhálózat (önitatók), trágyahordó berendezések

Juhtenyésztési Brigád

Dobos Albert
Kajtár Gergely
János Mihály
Zsigmond Károly

Juhszájvánok: Kelence, Bükkoldal, Bükkalja, Ágkőze, Sár
Juh: 1600 db, ezekből 1000 db fejős

Raktárnokok: Süket György, Both Vilmos

3 gabonaraktár, 1 műtrágyaraktár, 1 vegyszerraktár

Melléküzemi tevékenységek

Felelősök: Pál Joákim, Albert Vilmos (Laji)
Kerekesműhely, asztalosműhely, kovácsműhely, építkezési csoport.
Fafeldolgozás: gáterek: Kishegy, Réh
Malom, pékség

Javadalmazás: országos és helyi normák alapján

Munkanap-egység értéke terményben és készpénzben (acord global-teljesítménybér)

Részes művelés – a kaszálónál $\frac{2}{3}$ – $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{2}$

Nyugdíjjogosultsághoz minimum:

- növénytermesztés: nők 60 munkanap/év, férfiak 80 munkanap/év
- fogatosok: 120 munkanap/év
- műhelyek dolgozói: 200 munkanap/év
- állattenyésztés: 300 munkanap/év

Termesztett őshonos növények:

Gabonafélék: őszebüza, tavaszbuza, rozs, tavaszi sörárpa, zab

Textilnövények: len, kender

Zöldségfélék: burgonya, káposzta, sárgarépa (murok)

Hüvelyesek: mezei borsó, bükkönyborsó

Ipari növények: cukorrépa, mák

Takarmánynövények: here, lucerna, szarvaskerep, baltacin, takarmányrépa, silókukorica

Mezőgazdasági területek nagysága:

Szántó: 1170 ha

Kaszáló: 2500 ha

Legelő: 300 ha

Állatlétszám: szarvasmarha: 1430, ebből 700 fejőstehén

Juh: 1600, ebből 1000 anyajuh, 5 nyáj

Ló: 356

Termelőeszközök:

Teherautó 2 db, traktor 3 db, utánfutó 6 db, minden pár ló után eke, taliga,
borona.

Saraboló-hompoló (kapagép) kb. 100 db.

Vetőgép – fogat után 4 db.

Szekér – 300 db, szán – 150 db.

Gépesítési-állomás – részleg:

Mezőgépész: 23 személy, műhelymunkás 3 személy

Traktor: 23db, vetőgépek: 3 db burgonyaültető (2 soros, 4 soros), cukor répa, kukorica sorbanültetőgépek, 2 cséplőgép, traktorral vontatott arató-cséplőgép 2 db, 6 db kombájn.

A dánfalvi elemi és középiskolában végzett mezőgazdasági szakemberek:

Imre Károly

Kovács Albin

Zsók Márton

Albert József

Pál Dénes

Antal Vidor

Antal József

Sepsi Márk Cecília

Kajtár Sándor

Fazakas Csilla (Márk)

Szabó Dezső

Pál Emma

Mészáros Tibor

Máthé Emma (Gál)

Mészáros Joákim

Állatorvosi kör(zet) szakemberei:

Állatorvosok: Kóti István

Lovász Zoltán

Csíki Aurel

Dávid István

Technikusok: Csutak Lajos

Bors Miklós

Abos Jenő

Gidró Árpád

Süket Jenő

A TSZ-ben dolgozó gépészek:

Dobos Ferenc, id. Both Árpád, László János – gépkocsivezetők

Szőcs Gyula, László Vilmos, Szabó János

A Mezőgazd. Gépesítési Vállalat dánfalvi részlegének dolgozói.

Traktoristák -	
Dobos Joákim	Dobos György
Szabó József	Dobos Béla
Eröss József	Böjte Jakab
Zsigmond Dénes	Kajtár Béla
Antal Gergely	Süket József
Both Dónát	Albert András
Antal Jeremiás	Antal László
Kedves Ferenc	Szabó Dezső
Horváth Tibor	Pál István
Gidró József	Vízi Domokos
Fülöp Árpád	Zsók Ferenc
Kajtár József	Bálint Antal ²⁷

Hogy nem a lakosság akarata szerint működtették a mezőgazdaságot, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az 1989-es változásokat követően, már 1990 telén-tavaszan, gyakran felelőtlen pazarlással is, egyszerre oszlatták fel, s rövid idő alatt a lakosság visszatért a magángazdálkodásra. Induláskor megnehezítette munkáját, hogy korábban a felszereléseket be kellett adni a közösbe. De mind a dánfalviak, mind a felcsiki falvak lakói rövidesen erre is találtak megoldást.

1991 körül Dánfalván három önkéntesekből szervezett társas gazdaság alakult. Legnépesebb a Dugás Társas Gazdaság. Kezdetben 82, majd összesen 259 taggal működött. Elnöke volt Szabó Dezső, főmérnöke Imreh Károly, könyvelője Antal Rozália, ügyintézője Márton István. A szántást 2–3 traktor végezte, a szállításhoz 1 teherautó állott rendelkezésükre. 2002-ig működött.

Alakult még társas gazdaság Oltvölgye néven 40 taggal, amelynek vezetője Antal Joáchim, továbbá Kalász néven 14 taggal Csáki József vezetésével. Az utóbbi kettő 1991-ben szűnt meg.

Azt nyomban hozzá kell tennünk, hogy a falvak fiataljai már a 960–980-as években városban kerestek munkát, sokan pedig a balánbányai vállalatnál dolgoztak. De a fiatalok 1990 után is kevesen maradtak a falvakban, így a gazdaságok többnyire az idősebbek művelésére szorultak, segítő kezekre legfennebb vasárnap és ünnepnapokon számíthatnak.

A Csíkdánfalvi Harangszó közlése szerint 2005-ben a község határában 4318 ha mezőgazdasági terület volt. Ebből szántóföld 1156 ha, kaszáló 1777 ha, legelő 1376 ha.²⁸

Dánfalva lakosságát különösen a 2000-es évektől, még inkább 2005-től rendszeresen tájékoztatták az Európai Unió által támasztott követelményekről. A tájékoztatást elősegítette a 2005-ben indított Csíkdánfalvi Harangszó havonta megjelenő újság is. Kitértek arra, hogy az Európai Unió szabályzata szerint csak 30 árnál nagyobb területet támogatnak. Mivel annál kisebb földrész elég sok van Dánfalván, idejében és gyakran arra figyelmeztették a lakosságot, hogy a 30 árnál kisebb területeket esetleg összevonással, cserékkel vagy vásárlással egészítsék ki, mert különben sok támogatási lehetőség vesz kárba. Azt is közölték, hogy az Európai Unió egy hektár föld művelését 50 Euróval támogatja, s ezt még 30 Euróval kiegészíti a román állam is. Ez azt eredményezheti, hogy

minden gazda 300, azaz a régi lejben 3 milliót kaphat segélyként egy hektár területre, ha egyetlen földje sem kisebb 30 árnál. 2008-ban a támogatási összeg 50,50, a nemzeti támogatás 47 Euróra emelkedett, amely 97,50 Eurót jelent, vagyis a 2008-as augusztus 1-jei árfolyamnak megfelelően a támogatás 345,32 új lejnek, 3 450 000 régi lejnek felelt meg.

Dánfálván rendszeresítették a pályázatírás módjának ismertetését, így a helyesen elkészített pályázat eredményeként mind az Európai Uniótól, mind az államtól jelentős segítséget kaphatnak a mezőgazdaság megfelelő működtetéséhez.

A korszerű gazdálkodás hasznosságát és jelentőségét folyamatosan tudatosították a lakossággal, s ennek eredménye, hogy a hozzáértő, kitartó, szorgalmas gazdálkodóknak köszönhetően mezőgazdaságból a községnek 17 milliárd régi lejes jövedelme volt 2006-ban, leszámítva a saját szükségletet.²⁹

MAGÁNTULAJDON

A közösen szerzett területet a közösség egésze magáénak vallotta, igényt tartott az egyenlő részesedésre. Működéséhez szabályokat állapított meg, azt betartotta, mindenkiel betartatta. Bizonyos vonatkozásai időt állóan mindmáig megmaradtak. De jelentkezett ellentmondás is a közösségi és az egyéni érdekekben, ennek következménye, hogy a mindenkivel párhuzamosan megjelent a magántulajdon, amely ösztönzőleg hatott a fejlődésre.

Az egységes tulajdon idővel több falu tulajdonává, majd egy-egy faluközösség öröklődő birtokává vált. A több falu közös ténykedését, hagyományá alakulását elősegítette kialakulásával és megerősödésével az egyház is. Esetleg a későbbi évtizedekre is kihatóan, idáig terjedően érvényt szereztek Szent István ama rendeletének, amely szerint minden tíz falu építsen közösen templomot, de úgy, hogy egyik település se legyen egy napi járásnál távolabb a kijelölt helynél. A közös építés, a közös teherviselés, a későbbi egyházi életvitel egységbe kovácsolta az érintett közösségeket.

Mindezek mellett a magángazdálkodás feltétele volt, hogy a népesség növekedésével arányban növelni kellett a szántóterületeket is, amely az erdők irtásával, a legelők egyik részének felszántásával valósult meg. Különösen az erdők irtása és szántófölddé alakítása jelentős erőt igényelt. Ezért egyik részét a faluközösség végezte el, amelyről később feljegyzések is maradtak fenn, a másik felét egy-egy család tagjai irtották, amelyre maguknak külön igényt tartottak, majd szokássá formálva nemzedékről nemzedékre örökölték.³⁰

Az erdők irtásában nagyobb sikerrel vehettek részt azon családok, amelyek nagyobb fizikai erővel rendelkeztek, így nagyobb területet is tudhattak magukénak. Az egyes családok erősödését elősegítette az is, hogy a közös feladatot jelentő harcokban mely család milyen formában vett részt. Az így szerzett javakat már nem a közösség területébe osztották be, hanem magántulajdoni képződéssé alakították, amelyeket az utódok örökölték. Újabb lehetőségnek mutatkozott a magántulajdon gyarapítására a föld megvásárlása.

Hosszú ideig a közös- és a magánbirtok jól megfér egymás mellett, de századok teltével egyre apadóbbá vált a közös, és a magánbirtok folyamatosan növekedett. Ugyanazon személy részese lehetett a nyílföldek osztásakor a neki járó adagnak, s mellette a magánbirtokának is tulajdonosa maradhatott. A XI–XII. században már első jelei megtekinthetők különböző följegyzésekben.

A székely magánbirtokról a XIII. században, az 1257–1272 között írt oklevélből tájékozódhattunk. Folytatódik az 1307. szeptember 19-én készült bizonyító irattal, amely szerint rokonok beleegyezésével családtagok örökölhettek birtokot.³¹

Az 1351-i Nagy Lajos-féle törvény szerint a családi vagyon fiúágon örökölhető, ha pedig nincs vérszerinti örökös, akkor a birtok rokonságra, esetleg a falura szállhatott.

A későbbiekben jelent meg az a székelyföldi hagyomány, amely elfogadta öröklésnek a „fiú-leány“ formáját, vagyis a lánynak is biztosította a családi birtok öröklését, de a katonai és más családfőre háruló kötelezettségekről a gondoskodást is.

Adatot ismerünk arról, hogy 1451-ben a székelyvásárhelyi gyűlésen a nemesség pontosította az öröklés magántulajdoni voltát. Ekkor mondták ki azt is, hogyha valamely örökséget harminckét esztendeig nem támadott meg senki, véglegesnek tekinthető.³²

Az 1506-os agyagfalvi határozatok szerint is az öröklés a családban történhet.³³ És folytatja az öröklés jogosságát hármaskönyvében Werbőczy István is.³⁴

Az öröklésről határozta a Székely Nemzet Constitutiojában 1555-ben.³⁵

A birtok adományozása 1562 után általánossá vált. 1564-ben a csikiak panaszkodnak azért, hogy a főemberek a meghalt közszékely örökségét lefoglalják. Ugyanígy járnak el azokkal is, akik adósságukat a megszabott időben nem tudják fizetni. Ilyenkor az adós birtokát „magának nemesíti, és földön-lakót hoz reája“.³⁶

Csikban egyesek magánbirtokának növekedéséhez jelentősen hozzájárult a szabadosok fejedelem általi adományozása. Elég, ha csak a felcsiki adományokat említjük. II. János, vagyis János Zsigmond megparancsolta 1566. július 11-én a szék kapitányának, hogy a megnevezett „előkelőknek“, akik legutóbbi hadjáratban hű segítői voltak, a falvanként megnevezett számú személyt jobbagyként bocsássa rendelkezésükre. Ekkor – amint már utaltunk rá – Jenőfalván Lázár Farkas és Balázs 32, Karcfalván János Geréb és Balaskó Ferenc árvái 30 jobbagyot kaptak. Ekkor Csikban 215 személy, lényegében család jutott erre a sorsra, a Székelyföldön pedig 603. Ez egyben a főnépek számára birtokgyarapodást is jelentett.³⁷

Az 1500-as évek végére sokasodnak azok a peres iratok, okmányok, amelyek azt igazolják, hogy elterjedt a föld magántulajdona, annak öröklése, zálogba adása vagy bizonyos körülmények között tulajdonáról lemondása. Elég, ha csak a szenttamási Lázárookra vagy a későbbi utódjaikra gondolunk.

1577. április 28-án Báthori Kristóf adománylevele arról szól, hogy csíkszenttamási Lázár Farkas a Bekes Gáspár elleni hadjáratban a Báthoriak oldalán harcolt, ezért az Antal Pál csíkszentdomokosi, szenttamási, jenőfalvi és más csiki falvakban lévő birtokait adják át hűségéért. És a következő levélben Lázár Farkast az említett birtokba be is iktatja.³⁸

Sokszor a birtokszerzéshez könnyű út vezetett bizonyos családok éhezése folytán. 1586. június 5-én tanúk bizonyítják, hogy Szeles Mihály és Opra Pálné „a nagy éhség és drágaság miatt“ a szenttamási határban „két napi járás“-ra lévő földjüket szenttamási Lázár Farkasnak gabonáért örök áron eladják. Ugyanez év november 19-én szintén tanúk bizonyítják, hogy szenttamási György Tamás Lőrinc egy napi járás földjét örök áron Lázár Farkasnak eladta. 1587. június 29-én Lázár Farkasra panaszkodott szenttamási Igyártó János, mivel az ő kapuja előtti földet elfoglalta. 1587. november 28-án bizonyítják, hogy Akács Balázs egy tomlóért és 2 forintért örök áron adott földet Lázár Farkasnak.³⁹

Az 1586-os feljegyzés szerint Kolozsváron az éhínség idején egy köből búzáért 6 forintot kellett fizetni.⁴⁰ Ez egyben azt is jelentette, hogy 2 forintért egy és fél véka búzát lehetett vásárolni.

Benő Péter szintén éhínség miatt 1591. október 9-én adta el egy darab földjét 1 forint 30 pénzért Lázár Farkasnak. 1592. július 25-én Széles Máté fejedelmi veres darabont kényszerült arra, hogy földjét 2 forintért zálogba adja Lázár Farkasnak. Továbbá: szeptember 2-án Benyő Mihály Lázár Farkasnak 2 forintnyi adósságát nem tudta törleszteni, ezért a szenttamási határban két földjét örök áron átadta.⁴¹

Hasonló módon gyarapították vagyonukat Lázár Farkas utódai is. Lázár Judit, Lázár Farkas leánya, aki Henter Gáspár özvegye, később alsócsernátoni Damokos Istvánné 1605. május 20-án Palkó Antal örökségét vásárolta meg.

Bethlen Gábor Erdély fejedelme 1616-ban összeíratta Csík-, Gyergyó- és Kászon-székben a jobbágysorba jutott lófők és gyalogok, illetve szabad székelyek örökségét. A dánfalviak összeírásakor feltűntették, hogy a 11 jobbágysorba jutott személy örökségét kinek utalták. Például Mikó Ferenc „Nad Péter es az eöcze Janos eörökségeket bírta“.⁴²

Mikó Ferenc Karcfalván és Madarason is örökséget kapott. Jenőfalván 7 jobbágy örökségét osztották el, amelyből Mikó Ferencnek is jutott. Szenttamáson 17 jobbágy örökségéből a legtöbbet Damokos István főember kapta. A szentdomokosi 10 jobbágy örökségéből 4-et Gurzó János kapott.⁴³

Jenőfalván 1628. június 11-én Ladó Gergely és Barlok János, Szenttamáson Siket Gergely, Bőjte Pál és Miklós János határt foglaltak a maguk birtoka szaporításáért. 1639. november 10-én Szenttamáson Szekeres György minden örökségét élethossziglan Damokos Istvánné Lázár Juditnak engedte át.

A felsorolt adatok beszédes bizonyítékai, hogy eléggé széles körben elterjedt már a XVI–XVII. században Felcsíkon is a magántulajdon. A földeket el lehetett adni, vele adósságot lehetett törleszteni, sőt eszköz lehetett bizonyos körülmények között a jobbágysorba jutáshoz. És arra is bizonyosság a magántulajdon, hogy egyes jobb körülmények között élő személyek a kényszerhelyzetbe jutottaktól szinte ingyen tovább tudták gyarapítani vagyonukat.

II. Rákóczi György fejedelemsége idején, 1650-ben a XXIX. t. cikk megalkotásakor bizonyos szabályokat rögzítettett a földek eladása-vásárlásával kapcsolatban: aki székely örökséget akar eladni, tartozik értesíteni a „véreket“, azután a szomszédokat, csak később szabadjon a távolvalóknak megvenni. A székely örökséget igaz áron felül ne lehessen eladni; a vitézi rend örökségét csak zálogba adhatja, ha megteszi 500 forint büntetést kap; hadban lévő örökségét csak a tisztek tudtával adhatják el.⁴⁴

A történelmi események is kényszerhelyzetet teremtettek birtokok eladására, zálogba helyezésére, illetve kedvező körülmények között élők birtokainak további gyarapítására. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata egész Erdélyt, következményeiben főleg Csíkot sújtotta. Pontosán meg nem állapítható számú személy jutott ekkor tatár és török fogságba, akik közül kevesen térhettek haza, szabadságukért tetemes összeget kellett az itthoniaknak fizetniük. Egyesek ezt a kényszerhelyzetet gyalázatos módon kihasználták. Maga a rabságba jutás, a váltságdíj megszabása, annak elhúzódó előteremtése, a hazatérés biztosítása külön fejezetet követelne, ezért csupán néhány kirívó esetet említünk meg, amelyek a magántulajdonhoz kapcsolódnak. Már 1657-ben írták: „Keserves főhászkodással, szomorú jajszóval, egymást érő sóhajtásaimmal... rettenetes kínokat kell szenvednem“. Arra kéri anyját, hogy váltságdíjába kétszázötven lehetőleg török tallért váltsanak Brassóban a görögöktől. Kéri, hogy „részem szerint való jószágocskámot is adják el“, „Bassa uram szénafű vagy szántóföldre ad vagy száz tallért“.

Kanycsok Pálné – tatár fogságba jutott asszony – levélben kérte bátyját, Csíkszék jegyzőjét 1663. október 2-án, hogy szabadítsa ki a tatár rabságból, adja el két darab, illetve teljes örökségét.

Damokos Tamás 1665. május 25-én arról értesítették, hogy a [mező] madarasi és szenttamási birtokáért 800 tallért adnának, de nem zálogba, hanem örökös adásért.

Földek eladásáról, vásárlásáról szól a szenttamási 1667. január 23-án írt falutörvény 3. pontja is, amely szerint a pap a földet el nem adhatja, esetleg „elsőbbben nemzetes Damokos Tamás uramnak és a megye bírónak, a falubeli embereknek hírré” tevén.⁴⁵

Azért is ad földet zálogba például Biró Péter Abaffi Jánosnak 1678. május 25-én Szenttamáson, hogy annak fejébe őt a hadviseléstől mentesítse.

Alig csendesedtek el a korábbi tatár fogság miatti panaszok, 1694. február 13. és 15-én nagyszámú tatár sereg tört Csíkra, különösen a felcsíki falvakat elégették, kirabolták, mintegy 7000 férfit, nőt bő váltságdíj reményében fogságba hurcoltak. Ismételten gyűjteni kellett a váltságdíjba megszábot összeget, újból kezdődött a birtokok eladása vagy elzálogosítása. Csíkszentmihályi Sándor János „nemes két Csík, Gyergyó, Kászonnak hadi kapitánya, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Szentmihály, Szenttamás és Szentdomokos utolsó főhadnagya, keserves tatár rabságra vetvén birtokát ajánlja fel szabadságáért Apor Istvánnak”.⁴⁶

Apor Istvánról számos olyan adat maradt fenn, amely szerint kellő tartalékkal rendelkezve kegyetlenül kihasználta a szorultságban lévő családokat birtoka további gyarapítására. Feljegyeztek olyan esetet is, amely szerint férje kezességében a feleséget hazabocsátották tatár fogságból a váltságdíj összegyűjtéséért, ezért csíki és háromszéki birtokukat zálogba adták Apor Istvánnak, de amikor később az utódok vissza akarták váltani, nem adták.⁴⁷

1694. június 9-én arról maradt fenn írás, hogy Endes György és felesége, Bors Anna tatár rabságból való szabadulásáért minden javait zálogba adta László Tamásnak, aki ezért 475 „oroszlános tallért” adott kölcsön.

1714. május 25-én Karcfalván készült az a levél, amely szerint igazolták, hogy dánfalvi idős Lukács Péter és a gyergyóalfalvi Mihály Deákné a karcfalvi határban lévő zálogos föld ügyében megegyeztek.⁴⁸

A csíki székelyek azért fogalmaztak kérvényt 1741-ben Lázár Ferenc főkirálybíróhoz, hogy a nemes urak által megvásárolt szántóföldekre adót fizettessenek velük, ezzel könnyítve a székekre nehezedő adón.⁴⁹

A magánbirtok további szaporodását láthatjuk Jenőfalván, amikor 1749-ben a szabad helyeket a lakosok között felosztották, sőt még 1780-ban is a határban feldarabolható helyről írtak.⁵⁰

1780-as évekre utalva Pókakeresztúri Székely Lajos – oltfalvi lakos – tanúként bizonyította, hogy a Gyergyói útra forduló, a falutól nyugatra lévő Herke nevezetű határrész teljes egészében magántulajdon volt. Később ott legelt a falu csordája.⁵¹

A XIX. század elején már természetes a termőföld magántulajdona. Az 1848-as forradalom nyomán a családi gazdaságok megerősödtek. A határország 1851-ben törvényesen is megszűnt, végleg eltűntek a jobbágyviszonyok, a családoknak önállóan kellett helytállniuk a versenyben. Az örökösödési rendszer bizonyos mértékben módosult. Az apai földet a fiúgyermek azonos módon örökölték, de a birtokból valamennyit a lányoknak is juttattak, azonkívül a szülőkkel élő legkisebb fiú több vagyonban részesült.⁵²

Általános megállapítás, hogy egy-egy család megélhetéséhez legalább 8 kataszt-rális hold földre volt szüksége, de az 1895-ös számbavétel szerint Csikban a 24 992 gazdaságból 5 holdig 9231 család a törpegazdák, 5–100 holdig 15 577 a kisgazdaság, 100–1000 holdig 168 középgazdaság, 1000 holdon felül 16 nagygazdaság volt.

Minden faluban a magángazdaságok mellett működtek az úgynevezett közbirtokosságok és a községi tulajdonok, amelyek előnyös kiegészítői voltak a földművelő gazdaságoknak. Csikban ez az arány 60 százalék volt a magánbirtok javára. A közbirtokosság nagyszámú gazdaságból alakult, és rendelkezett szántó és kaszálóbirtokkal, legeltetési és erdőhasználati joggal.⁵³

Dánfalván az 1930-as évek közepén a magángazdaságok alakulása: 1 holdon aluli adófizető gazdaság, név szerint is ismert, 188, 1–4 holdas 238, 4–8 holdas 195, 8–15 holdas 188, 15–20 holdas 55, 20 holdon felül 28, összesen tehát Dánfalván 892 gazdaság volt. A felsorolt számú gazdaságokban összesen 5569 hold 236 négyszögöl földet műveltek. Nem sorolták ide az intézményi és köztulajdonban lévő 561 négyszögöl, a közbirtokosság 4556 hold 369 négyszögölét, amelyből 3138 hold 1282 négyszögöl erdő és 1363 hold 791 négyszögöl legelő, a vasút tulajdonában 11 hold 469 négyszögöl, a romai katolikus plébániáé 1456 négyszögöl, községi 42 hold volt.

Sokat mondó a község társadalmi összetétele szempontjából, ha számba vesszük, hogy hány százalék földtulajdonos mely mennyiségű földdel rendelkezik. Kiderül, hogy jelentős azon gazdák száma, akiknek birtokában csupán annyi föld van, amely nem elég a család eltartására. Amíg 188 egy holdon aluli gazdának 78 hold 1082 négyszögöl volt birtokában, addig a 15–20 holdas 55 gazdaság 943 hold 755 négyszögöl földdel rendelkezett. Még nagyobb a különbség a 20 holdon felüli gazdaságok földterülete között. Ebben az esetben a 28 gazda tulajdonában 745 hold 110 négyszögöl jegyeztek.

1950-ben, illetve 1962-ben Dánfalva földművelési határa újból köztulajdonba került, ez azonban egészen más jellegű volt, mint a korábbi, s amikor 1990-ben újból visszaadták a földeket, a gazdálkodás egészen más jelleget öltött, mint korábban volt.

NYÍLFÖLD

A Csikba, Felcsík hat falujába, Dánfalvára letelepült székelyek – amint többször is utaltunk rá – ösfoglalók voltak. A magukkal hozott földművelői ismeretek hasznosítására falvaikat többnyire a jobb minőségű termőföldet nyújtó, lehetőleg vízközelséget biztosító területeken alakították ki. Mindenki akkora területhez jutott, amekkorát meg tudott művelni, de a további szaporulat következtében a földeket családok szerint kezdték szétosztani. Korai állapotra utal elnevezése is, a nyílföld, ami azt jelenti, hogy e mód akkor alakulhatott ki, amikor a székelyek legfontosabb harci eszköze a nyíl volt. És a kiosztott föld mértéke is az állandó harcokban részt vevők minőségének arányában történt.

Általánosan elterjedt és elfogadott eljárás természetesen az adódott abból, hogy egy-egy falunak mekkora volt a kialakított művelhető határa, esetleg legelője, hányan éltek bizonyos nagyságú területen.

A Székely Oklevéltárban 1511-ből olyan feljegyzést találunk, amely éppen ennek bizonyítéka. Az egységes birtok felosztására csak akkor került sor, ha a lakosság elszaporodott: „ha idővel a falu megnépesedvén, a földet nyíllal kellene felosztani“ – írták.⁵⁵

A nyílföldek kiosztását többnyire a falu előjárói végezték. Kötéllal felmérték a különböző dülők területét, hisz más-más helyen lévő dülők eltérő minőségűek voltak. Aztán meg kellett állapítaniuk, hogy hány nyílrá kell kiosztaniuk azt a határt. Későbbi feljegyzések alapján tudjuk, hogy a gyalogosok 1, a lófők 2–3, a főnépek 3–5 nyílföldhöz jutottak, aszerint, hogy hány katonával jelentek meg a harcokban. Már Mátyás király idejéből, 1473-ból ismeretes a nyílföldek osztása és birtoklása. Az általa elrendelt összeírásban azt közölte, hogy mindenkinek a megjelölt csoportban kell maradnia, átírásra csak akkor kerülhet sor, ha a kijelölt nyílföldje gyarapodik. Példaként említette: a gyalogos akkor kerülhet a lófők közé, ha három nyílföldnyi részt igazol, hasonlóképpen a lófőnek a főemberek közé akkor lehetett bejutni, ha három lófőnyi részét bizonyította.⁵⁶

De olyan feljegyzést is ismerünk, amely szerint például a XVI. században a gyalog 1, a lófő 2, a nemes 3 nyílföldet kapott, s az akkor kialakuló jobbágy csupán egy felet.

Csik-, Gyergyó- és Kászsorszékben 1756-ban arról tájékoztatják a főkormányszéket; hogy a jobbágyoknak a falu határában nem mérnek földet, de Szentdomokoson egyenlő részesedést biztosítottak számukra a szabad emberekével, azzal az indokkal, hogy együtt hordozzák a falura nehezedő terheket.⁵⁷

Az eltérésekkel kapcsolatban megemlíthetjük azt is, hogy Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék előjárói 1795-ben úgy tájékoztatták a Főkormányszéket, hogy területükön a nemesi rend 2, a lófő és darabont 1, a paraszt fél rész nyílföldben részesült.

A nyílföldeket a közösség jelenlétében osztották ki, időpontjában is közösen egyeztek meg. Kezdeti időszakban legtöbb helyén évente osztották újra, a későbbiekben két vagy több év múlva. Ismeretes olyan faluközösség is, ahol csak hosszabb idő elteltével került olyan indok, amiért az újraosztást elrendelték. Oka az is lehetett, amikor házasság révén szaporodtak a gazdaságok, esetleg idegent fogadott be a közösség, de az is, ha tovább növekedett a magánbirtok, és természetszerű következményként apadt az osztható közösségi terület.

A nyílföldek elosztása minden alkalommal ellentéteket is szült. Fokozta azt a fejedelmi beavatkozás is. Amikor János Zsigmond jobbágysorba taszította a székelyek egyik részét, a korábban művelt földjeiket is az új tulajdonosoknak adományozta. A fejedelem így nyilatkozott 1569. július 14-én: „.... az nyilas föld elosztása felől is nagy egyenetlenség volna egymás között; némelyek az mint mi parancsoltuk megosztani a földet, megelégednének rajta, némelyek nem elégednének, és az lófejek közül volnának Csikszékben főképpen, kik kardjokkal is meg akarják magokat oltalmazni az mi jobbágyaink ellen az földben“. Ugyanakkor János Zsigmond mind a hat székely szék királybírját arra figyelmeztette, hogy a nyílföldek ügyében a fokozott viszálykodás miatt egyelőre ítéletet ne mondjanak, sőt a korábbi ítéletek végrehajtását függesszék fel mindaddig, amíg az országgyűlésen megfelelő döntésre kerül sor.⁵⁸

Ismertünk olyan feljegyzést, hogy kifogásolják a föld 2–3 évenkénti újraosztását, hisz hangsúlyozzák: a föld egy kézben tartása minőségi művelést jelenthetne. Egyre gyakoribb az olyan feljegyzés, amely 16, sőt 50 év utáni újraosztásról tudósít. Jenőfalván 1786-ban azt írták: „vagyon 37 esztendeje, hogy az becsületes jámbor falu résziben adta“ a földet.

A XVII–XVIII. században egyre több olyan feljegyzés ismeretes, amely arra utal, hogy a nyílosztáskor juttatott földet örökös személyi tulajdonként kezdték kezelni.⁵⁹

A nyílföldek végleges eltűnéséhez adatként szolgálhat a jenőfalviak intézkedése, amely bizonyos arra, hogy a nyílföldek felosztását a faluközösségek igényelték.

Ötven nappal március 15-e után, 1848-ban Jenőfalván a falu jelenlétében tartottak gyűlést, amelyen azt határozták, hogy Nagyszegben és Kövescserén a földet a lakosok között egyenlőképpen osztják fel. Ekkor 113 családnak jutott föld, mégpedig a jobbágyoknak is, a katonáknak is egyenlően. Ezt követően az alszegi határban a korábbi kijelölt részeket elfoglalták, mégpedig Ikó nyírín, Gelencén, Seprődben, Gyertyános oldalában, a Borvíznél és másutt is. A megjelölt határrészekből 35 család részesült, de ez az előzőtől abban különbözött, hogy erre a területre a faluközösség továbbra is igényt tartott.⁶⁰

NYOMÁSOS GAZDÁLKODÁS

A nyomásos gazdálkodás folyamatosan alakult ki. Korábbi szokástól eltérően a közösség a művelt földeket időközönként, akár 3–5 esztendő eltelte után pihenni hagyta, újabb füves területeket törtek fel, majd visszatértek az előző részekre. Azt eredményezte, hogy rendszeressé vált a nyomásos gazdálkodás. Évente a határ egyik részét szántották, bevetették, a termést betakarították, a másik részét pihenőben hagyták, ott a közösség állatait, a falu csordáját legeltették.⁶¹

A Felcsíkon kialakult nyomásos gazdálkodási módot a lakosság szívósan őrizte egészen a XX. századig. Ez tulajdonképpen a földközösségi hagyomány továbbélése volt a magántulajdon és a modern mezőgazdaságra törekvés megjelenése idején is.⁶²

Felcsík nyomásos gazdálkodásáról viszonylag kevés adatot ismerünk. Az 1600-as években a forgórendszer általános: a vetéshatárt tilalmasnak, esetleg alsó vagy felső határnak nevezték, továbbá megkülönböztették a vetés- vagy nyomásmezőt.

A XVIII. században elterjedt a Székelyföldön is a hármashatár rendszere, de Felcsíkon mindvégig megmaradt a kétnyomásos határbeosztás.

1766-ban Mária Terézia is beavatkozott a gazdasági élet szervezésébe, ajánlotta, hogy a határ földjét gazdaságosabban használják ki azzal, hogy hármashatárban műveljék. Az udvar annyira fontosnak tartotta ajánlata bevezetését, hogy megvalósításához teljhatalmú királyi biztost nevezett ki Bruckenthal báró személyében.⁶³

Általános álláspontot fejez ki az a közmondás, amely a nyomásos gazdaságról kialakult:

Nyugodt föld jobban termi a búzát.

Feljegyezték, hogy 1841-ben Dánfalva határában a „vetésben lévő határ“ az oltfalvi részen volt.⁶⁴

A termőföld hátrányos kihasználása szempontjából említsünk néhány adatot.

Csikban 1889-ben az ugaron maradt terület nagysága 52,9 százalék. Magyarországon a legnagyobb. Az átlag Erdélyben 31,4 százalék. Továbbá Csík szántóterülete 1902-ben 123 087 kataszteri hold. Ebből bevetettek 69 680, ugaron hagytak 53 407 kataszteri hold területet. A későbbiekben is hasonló az arány, bár az 1906–1910-es időszakban az ugarterület 40,6 százalékra csökkent.

A XX. század húszas, harmincas éveiben gyakran elhangzott Felcsíkon is a nyomásos gazdálkodás megszüntetésének időszerűsége. Értelmiségiek álltak a mozgalom élére. Karcfalván Sass Antal plébános előadókat hívott a helyi és a szomszédos községek lakosainak tájékoztatására. 1931. december 20-án Karcfalván mintegy 450–500 lakos

gyűlt össze, hogy meghallgassa Pálffy András csíksomlyói nyugalmazott jegyző a nyomásos gazdálkodás káros voltáról, megszüntetése előnyeiről tartott előadását.⁶⁵

Bizonyára az ilyen előadások és a közbeszéd eredményezte, hogy ezekben az években mind a hat felcsíki faluban, a lakosság teljes egyetértésében, egymás után tértek rá a szabad földművelésre. A dánfalviak átalakulásáról a Csíki Lapokban írtak 1934-ben:

„Több mint öt évi vajúdas után, végre, hosszú megfontolás eredményeképpen Dánfalva lakói is áttértek a szabad gazdálkodásra. Próba után óriási többséggel és példás viseléssel szavazták meg az új rendszer bevezetését. A vezetők azt is tisztázták, milyen feltételeknek kell eleget tenniük a lakosoknak, így csak áldás fakadhat nyomában.“⁶⁶

TRÁGYÁZÁS

A felcsíki föld gondos művelést kíván, trágyázás nélkül keveset terem. Már a XIII. században általában megnövekedett a szántóföld értéke, különösen annak, amelyet trágyáztak.⁶⁷

Az 1500-as évek végén nyilatkoztak Csíkban arról, hogy mind az irtással, szerzett, mind a régóta művelt földekre szekérszámra hordták a trágyát. Húsz esztendei tulajdonjog alatt „meg is ganajoztam, vagyon száz szekér ganaj rajta“ – vallották.⁶⁸

Szenttamás falutörvényében 1667. január 23-án Damokos Tamás uram házánál „az egész faluban lakos emberek jelen lévén“ született végzések között a trágyázásról is közöltek határozatot: „...a templom felé fordulóban a templomnak ami földjei vadnak, minden marhás ember két-két szekér ganyét vinne azokra, akik soványok ... ha ki nem vinne, büntetnék 12 pénzzel a megye bírái, és amint a bért adgyák, a ganét is úgy vigyék meg házas személyekre, és a marhátlanok terítsék el“. Más az értéke az új ganyézásos és más a sovány földnek.⁶⁹

A csíki föld trágyázásának szükségességéről szól egy 1675. március 7-én Felcsíkra küldött levél. Petki János és özvegy Petki Anna gazdasági utasítása Csíkcsicsóba udvarbírájuknak: „A földeket annakidején korán ganéztasd, mert itt a föld igen megkívánja a ganét.“⁷⁰

A föld értékét az is megszabta, hogy mennyi idő telt el trágyázása óta. Jenőfalván 1783. október 18-án Ágoston József azért került faluszéke elé, mert nem akarta megfizetni Gegő Ferencnek a trágyát. Három „földecske közül egyiknek egyszer volt vetése, az kettje földben kétszer volt vetése“.⁷¹

A trágyázásra legtöbbször kalákában került sor. Haszna az volt, hogy az összegyűlt rokonok, szomszédok, ismerősök vidám hangulatban egy-egy gazda földjeire egyetlen nap alatt kihordták a trágyát.

A felcsíki kalákázásról 1804-ből néhány adat ismeretes: ebben az évben Dánfalván Kováts főhadnagy úr „trágyázó kalákát rendezett“. Ugyanezen évben Madarason lófő Bálint Ferenc János bátyjával együtt vett részt trágyázó kalákában. Karcfalván Karda János, Jenőfalván lófő Géber Imre volt kalákázó.⁷²

A XIX. században Csíkban a lapályos területekre 4–5 évenként, a vizenyős részekre és meredek oldalakra minden harmadik évben trágyáztak.⁷³

Vitos Mózes is megállapította a XIX. század végén: Csíkban a talaj figyelmes művelést kíván, trágya nélkül kevés gabona terem. Azt is, hogy az istállótrágya tápláló hatása 4 évig tart, de legtöbb helyen alig kerül 6–7 éves körben újra sor.⁷⁴

Dánfalván is a fenti módon trágyáztak, mintegy tanácsként tartották számon: szalmás trágyát ne szórjanak a földekre – ártalmas. Őszi vagy téli kihordás után tél kezdete előtt vagy kora tavasszal szórják szét.⁷⁵

Csíkban 1909 óta ismerünk adatokat a műtrágya népszerűsítéséről. Arról írtak az újságok, hogy a burgonyaföldekre ha műtrágyát szórnak, jelentősen megnövekedik a termés. Katasztrális holdanként általában 50 métermázsza körül termett, de a műtrágya jótékony hatására elérhető a '62, sőt 69 mázsza termés is. Később azt közölték, hogy általa elérhető a termés megkétszerezése.⁷⁶

A Csíki Néplap 1931-ben szintén ajánlja használatát a gazdáknak.⁷⁷

A trágyázás másik módját örökölte meg Tarisznyás Márton, amikor arról írt, hogy magas helyeken, ahová szekéren vagy szánon sem lehetett eljuttatni, ott a szőrfüvet, avart elégették, a hamuja termékenyebbé tette a földet.

Felcsíkon a trágyázási szokásokról írták: az 1930-as szentdomokosi lejegyzés szerint januárban trágyát a közeli kaszálókra hordanak, ott csomókba rakják. Februárban ugyanezt teszik a szántóföldekre. Októberben kalákában szoktak trágyázni, novemberben és decemberben a trágya alászántásával fejezik be a mezőgazdasági munkákat.⁷⁸

A Csíkdánfalvi Harangszóban napjainkban is rendszeresen foglalkoztak külön oldalon is a mezőgazdasági tapasztalatok közvetítésével. Sikeresen egészítették ki újabb adatokkal azokat a szokásokat, amelyek az idők folyamán a községben kialakultak.

SZÁNTÁS, VETÉS

A felcsíki székelyek földművelése akkor kezdődött, amikor az első füves területeket feltörték, szántani kezdték. Arról már adataink vannak, hogy az 1500-as években az ugarhatárt Csíkban is az őszi gabona vetése előtt legalább kétszer, de nagyon gyakran háromszor szántották. Mivel az ugarhatár az állatok állandó járása következtében nehezen volt feltörhető, szántásához 4–6 ökröt is be kellett fogniuk a gazdáknak.⁷⁹

Említenek olyan időszakot is, amikor az 1600-as évek közepén 6–8 ökör befogására is szükség volt a szántás elvégzéséhez. A föld keménysége mellett az eke kezdetlegessége is előidézte az ilyen mennyiségű vonóerő alkalmazását.

A szántást gyakran rokonok, ismerősök, szomszédok közösen végezték. Különösen akkor volt rá szükség, amikor valamely korszakban betegség tizedelte az állatokat is.

Az ugart rendszerint háromszor szántották: tavasszal, nyáron, ősszel. 1675-ben Felcsíkra, Csicsóba Petki János és özvegy Petki Anna az udvarbírónak, Farkas Máténak írta: „A szántásnak, vetésnek idein földjeimet úgy míveltesd, hogy vétkes szántás miá ne gaz teremjen, hanem ... háromszor megszántasd, boronáltasd el”.⁸⁰

Szántáshoz kapcsolódott az a rég kialakult közmondás:

Egy szántás egy kenyér,
Három szántás három kenyér.⁸¹

A szántást – előbbi adatok is bizonyítják –, ökrökkel végezték. Az 1650-es években csak elvétve lehetett olvasni arról, hogy lóval is kezdtek szántani.⁸²

Egyes helyeken később a teheneket is befogták az ekék elé, hisz könnyebbé vált a föld szántása a felszerelések tökéletesebbé tételével.

Vámszer Géza ugyan 1930-ban a csíkszentdomokosiak közlését rögzítette a mezőgazdasági munkák éves végzéséről, de megállapítása érvényes egész Felcsíkra. Március

első hetében a szántást készítik elő, a második héten az időjárástól függően már szántanak, a harmadikon tovább folytatják a szántást, vetnek is, majd áprilisnak első három hetében befejezik a szántást-vetést, a negyedik héten a pityókát is ültetik. Június első hetében először, majd a harmadik és negyedik héten másodszer kapálják a pityókát. Augusztusban az aratást követően megkezdik a tarlóhántást, szeptemberben az őszi gabonák tarlóit buktatják, az utolsó hetekben kezdődik az őszi szántás-vetés, ássák a pityókát is. Október első heteiben tovább ássák a pityókát, folytatják a szántást-vetést. Novemberben őszi mélyszántás következik, sőt még, az időjárástól függően, decemberben is szántanak.⁸³

A kollektív gazdaságokban mérnöki irányítással végezték a mezőgazdasági munkákat, gyakran nem tudták figyelembe venni a helyi tapasztalatokat, hisz Bukarestben szabták meg a tennivalókat.

1990 után ismét mindenki a maga földjén gazdálkodik, a lakosság felhasználja a régi tapasztalatokat. Rendszeres útmutatás olvasható a Csíkdánfalvi Harangszóban is. Arról például, hogy aratás után a gyomos talajon tárcsáznak, majd a trágyát, a foszfor és kálium műtrágyát, a talajjavító mészpórt őszi szántással aláforgatják. A pityókaszedés után is, ha őszi kalászos gabonát akarnak vetni, akkor kiszórják a foszforos műtrágyát, és a nitrogén műtrágyával bedolgozzák 5–6 cm-re a földbe. Az őszi vetést általában szeptember 10 és október 10 között végzik.⁸⁴

Ha szálkás gabona vagy here, lucerna után akarnak gabonát vetni, akkor 18–22 cm mélyszántást végeznek, majd tárcsás boronával, esetleg hengerrel kell előkészíteni a magágyat.

Figyelnek a fajvetőmagra is, amely akár 40–50 százalékkal több termést eredményezhet. Minden évben további hasznos utasításokat fogalmaznak meg a jobb termésért.

Sürgősségi kormányrendelettel az őszi vetésekre járó értékjegyek hektáronként 1,5 millió régi lejes támogatást biztosítottak. Dánfalván 255-en kérték 160 ha területre, amelyre 240 millió lejt osztottak ki.⁸⁵

A föld eredményes műveléséhez szükséges ismerni a különböző határrészekben a föld összetételét. Imre Károly agrármérnök részletesen elemezte a Dánfalva határában található földek minőségét. Megállapította, hogy a termőtalaj vulkáni eredetű. Öt főbb talajtípust különböztetett meg: 1. agyagos, 2. hordalékos, 3. szürke podzol, 4. fekete réti, 5. szürke erdőtalajok.

1. Dánfalva határában erősen agyagos talaj található Alsó-, Felső Olthegyen, Felső-, Alsó-Nyártóke hátsó felén, Kőddombján, Gyergyó útján, Első-, Hátsó-Bányatetőn, Gödörtetőn, Szármántetőn, Jakabos tetején, Malomfölnén, Lokoldalón.

2. Hordalékos talajok: a patakok és az Olt hóolvadáskor és árvizek idején fokozatosan hordták a köveket, a kavicsot, homokot, iszapot. Ilyenkor a falu határában a mezei földek szürke-fekete színű lerakódással bővültek. Ilyenek: a falu határában a mezei földek, vagyis Kőházdombja, Nagykert, a Dánfalva, Karcfalva közötti rész, Bota Lázaron felül, Löke, Felszegi mező, Közepszegi mező, Állomás mező, Nagyrét, Loklaposa.

3. Szürke podzoltalajok: az agyagréteg felett vastag szürke színű talaj található: Vasbánya, Sásutó, Kóka, Kókadombja, Keresztút tető, Szalok, Egermelyéke, Cserépgyár, Temetőnél, Hegyfarka, Selymék, Kovácsok réje, Magyaróbokor, Vészhat teteje, Szármán, Gödörtető, Közeprez teteje.

4. Fekete réti talajok, sokan „fekete ragadós szikoknak“ nevezik. Az 1970-es lecsapolás előtt sásos, nádas terület volt. Savanyú talaja miatt semlegesítésért mészpórral hintették be, istálló és műtrágyát szórtak rá, felszántás után lucerna és fűmag keverékével

vetették be. Hiába volt kellő eredménye az átalakításnak, az utóbbi 18 évben a tulajdonosok nem gondozták a csatornákat, így termelőképessége is visszaesett.

5. Szürke erdőtalajok. Ezen a részen korábban erdők voltak, irtással alakították földművelésre alkalmas területté. Talaja gyenge minőségű.

Összegezésképpen megállapíthatjuk, hogy napjainkban, ha gyakran észrevétlenül is, de a talaj többnyire változik.⁸⁶

Állatkímélő, időben is felgyorsuló szántásra manapság Dánfalván is traktorral került sor. A faluban 2002-ben 94, 2008-ban 99 gazdának van traktora.

TERMÉNYEK

A Csíkba letelepedett székelyek elsősorban maguk táplálásáért kisebb-nagyobb területeken művelték a földet, és eredményeként különböző mezőgazdasági termékeket állítottak elő. A régészek kutatásai, az oklevelekben feljegyzett adatok nyomán végigkövethetjük a termékek fajtáit, bizonyos időszakokban az eredmény mennyiségét, esetleg minőségét is.

A gabonatermesztés korai adata, hogy 1283- és 1287-ben az erdélyi püspök a szász papokkal folytatott per után közölte: dézsmát a lakosság gabonával is fizethet, továbbá azt is következtethetik, hogy 1332–1337 között a székelyföldi gabonatermelés szerény méretű volt, főterményük a köles lehetett, mint a szeppei rokonoké.⁸⁷

Felcsíkon a legrégebb és a legelterjedtebb mezőgazdasági termék a rozs volt. Általában azokon a vidékeken terjedt el, ahol a búza kevésbé kedveli az éghajlati viszonyokat vagy a talajt. Régisége a kepefizetésből is kitűnik. Vetettek őszi, tavaszi rozsot is. Régebb ismert volt az alakor, amely gabona jobban bírta a gyorsan változó, későn tava-szodó, hidegebb vidékeket. Már 1440–1450-ből ismert léte,⁸⁸ s a XIX. században is vetettek egyes helyeken, bár fokozatosan teljesen háttérbe szorult. Erdélyben elsősorban kenyeret, de lepényt, pogácsát sütöttek belőle. Felhasználták sertések táplálására is, a szalonna nem volt túl zsíros tőle. Ide tartozott a tönke vagy tönköly, amely szintén a búzafajok csoportjába tartozott.

Az egymást követő századokban különböző okiratokban találunk feljegyzéseket egy-egy terményből. A legrégebb idők termékei között a búzát, rozsot, kölest, lencsét, borsót, kendert, lent, hajdinát említették.⁸⁹

Székelyföldi termesztésként tüntetik fel 1592-ben a búzát, rozsot, árpát, zabot, kölest, alakort, terkelyt, cirokot, hajdinát, borsót, lencsét, babot, lent, kendert, kertekben répát, petrezselymet, murkot, hagymát, káposztát, salátát, parét.⁹⁰

Csíkban jól termett a zab, az 1500-as években még egyházi képét is fizettek vele.⁹¹

Az 1500-as évekből olyan feljegyzést is ismerünk, amelyben leírták, hogy a rizskása drága, vessenek árpakását, és hogy alakort és tönkölyt is elárúsításra kínálnak.⁹²

S ha általában az élelmiszerek, gabona hiányáról találunk emlékeket, meglepőnek kell tekintenünk, hogy 1575-ben arról írnak: a szomszédos Moldvában és Havasalföldön kevés gabona termett, innen kell szállítani oda gabonát. 1586-ban is arról határozott az erdélyi országgyűlés, hogy engedélyezzék a gabona kivitelét az országból.⁹³

Az árak alakulását mindig befolyásolták a körülmények. 1563-ban, mivel jó termés volt, a búzának öregköbléért 22 pénzt kellett fizetni,⁹⁴ de alig 20 évvel később száraz esztendőben egy köből búza ára 6 forint volt.⁹⁵

Az 1602-es év úgy köszöntött a lakosságra, hogy a gyakori háborúskodás, Basta betörése következtében a földművesek kevés gabonát tudtak vetni, így a gabona vékája 25 aranyra emelkedett. Ez oda vezetett, hogy néha még az embert is feláldozták az éhség csillapítására, mégis számosan haltak éhen.⁹⁶

A felcsíki búzáról 1675. március 7-én írtak: Petki János és özvegy Petki Anna azt közölte csicsói udvarbírájával, hogy a búzát tisztán vettesse, mert aki gazt vet, gazt arat. Ugyanakkor a tavaszi vetésről is írnak: „A tavaszi vetésről, úgymint árpáról, zabról, borsóról, lencséről, kenderről, lenről igaz számot tarts!”⁹⁷

Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék vezetői az 1600-as évek elején arra kérték Bethlen Gábor fejedelmet, hogy a török hadaknak ne 14, hanem csak 12 szekér zabot szállítson. 1693-ban, bár nem véglegesen, de halálra ítélték azt az embert, aki 4 köből zabot lopott.⁹⁸

Az 1700-as évekből már pontosabb adatok állnak rendelkezésünkre a csíki székek terméséről. Az 1720–1721-es összeírás eredménye:

Szék	Búza-, rozs vetés	Ebből kalangya	Árpa-, zabvetés	Ebből kalangya
Gyergyó	3 987	41 929	2 739	24 986
Felcsík	2 928	28 506	1 575	14 421
Alcsík	6 645	62 382	3 539	35 444
Kászon	1 660	14 087	847	7 889
Összesen	15 220	146 904	8 700	82 740

99

A fenti kimutatásból a búza és a rozs, az árpa és a zab termésének különbségét nem láthatjuk, de a későbbi adatok alapján állíthatjuk, hogy Gyergyóban és Felcsíkon lényegesen több rozs termett, mint búza, zab is több, mint árpa.

Más vidékek adatait is felhasználva körülbelüli eredményét láthatjuk a korabeli termésnek. 1610-ben írták, hogy egy kalangya két vékát eresztett, 1673-ban kalangyánként két vékát, de hármát-négyet is csépeltek.¹⁰⁰

1720–1721-es összeírásból ismerjük a felcsíki hat falu terméseredményét is:

A falu neve	Búza-, rozs vetés	Ebből kalangya	Árpa-, zabvetés	Ebből kalangya	Borsóvetés	Ebből kalangya	Kendervetés	Ebből kalangya
Madaras	169	1763	91	881	–	–	11	105
Dánfalva	166	1416	102	887	2	3	13	106
Karcfalva	69	681	47	457	1	4	6	90
Jenőfalva	126	1259	84	786	2/4	1 1/4	11	148
Szenttamás	134	1226	80	746	1 1/2	1/8	13	171
Szentdomokos	78	757	43	424	–	–	8	116
Összesen	742	7 102	447	4181	4 3/6	9 2/12	64	836

101

A vetés eredményéről szólva megállapíthatjuk, hogy az 1700-as évek elején Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben a búza-, rozstermés 2–4,25 szemet termett.¹⁰²

Ha a dánfalvi határban termett 1 kalangyából 2 véka termést számítunk, akkor 1720–1721-ben búzából és rozsból 2832 véka termett. Az akkori nyilvántartás szerint a faluban a pestis járvány után 69 család élt, így családonként 41 vékát termesztettek. Mindez megközelítő számítás lehet, de megállapítás, hogy egy 5 tagú családnak – többnyire többen voltak – 120 vékára lenne szüksége.

A szemtermésről is ismerünk adatokat. Ezekben az években Jenőfalván az őszi búza egy szem elvetéséből gyenge, közepes és „jobbacska“ termés esetén 2–3–4 szemet eredményezett. Kiszámították a felcsíki átlagtermést is. 1750-ben a 21 felcsíki faluban egy szemből átlagban 2,08 szem termett, viszont kiemelték Szenttamást, Karcfalvát, Dánfalvát a 4-nél több szem termés eredményével. 1778-ban Jenőfalván állapították meg, hogy egy szem hozama három mind a búzából, mind az árpából.¹⁰³

A felcsíki falvakban egy szem árpa termésének átlaga 2,25, a zabé 2,84 szem lehetett. A rozs terméséről olyan adat is ismeretes, hogy valamivel több, mint a búzáé.¹⁰⁴

Benkő József az Erdélyről írott könyvét 1778-ban fejezte be. Bizonyára korábbi tapasztalatok vagy kellő tájékozódás nyomán írta, hogy Csíkban búza, rozs és tavaszi vetések is Al- és Felcsíkon elég jól megteremnek, Kászonban és Gyergyóban a tél fokozott hidege és virágzás idején is bekövetkező kedvezőtlen időjárás, majd az érés előtti betakarítás gyakran több szalmához vezet, mint maghoz.¹⁰⁵

Felcsíkon törökbúzáat az éghajlati viszonyok miatt nem termesztettek, de a XIX. századból olyan feljegyzés is ismeretes, hogy egy holdon 6–12 mázsa rozs is megtermett.

Dánfalva képviselői előtt megállapították 1820. június 29-én, hogy „egy köből főrein tíz vagy tizenegy kalongyát; és kalongyája, mely áll 26 kévéből, megad két vékát és néha többet.

Orbán Balázs 1869-ben írott könyvében dicséri a csíki rozstermést: „Csíknak csekély terjedelmű művelésképes földje is nem mindenre használható, leginkább rozstot és zabot termel; de azt oly tisztát és jeleset, hogy a szomszéd vidékekre rendszerint Csíkból szereznek vetőmagot. Búzáat csak az utóbbi időben kezdenek némi sikerrel termelni, pityóka (krumpli), len, kender, vetemény – főleg káposzta – kiválóan sikerül.“¹⁰⁶

Bővebb adataink vannak a gabona termesztéséről a XIX. század utolsó negyedéből. Csíkban továbbra is a rozstermelés az elsődleges. Négyyszer akkora területet vetettek be rozssal, mint búzával.¹⁰⁷

Vitos Mózes az 1894-ben megjelent Csíkmegyei Füzetek egyikében azt írta: „...a legjobb termés idején is alig terem annyi gabona, hogy a lakosság szükségletét egész évben biztosítani tudja ... Csíkban leggyengébb földje Felcsíknak van. Apró köves, agyagos, gyér földű, jó művelés mellett a gyengébb részek is megtermik a rozst.“¹⁰⁸

Vitos Mózes felsorolja a termesztett növények döntő részét: búza, rozs, árpa, zab, törökbúza, köles, haricska; bab borsó, lencse, káposzta, saláta, répa, murek, petrezselyem, karalábé, karfiol, paradicsom, uborka, paprika, hagyma, fokhagyma, retek, torma, zeller, paréj, sóska; ánizs, majoránna, üröm, kömény, komló, babér, mustár stb.; lóhere, lucerna, bükköny; fodormenta, szekfűszeg, mályva, pipacs, ezerjófű, levendula, kamilla, rozmarin, zsálya; kender, len, csalán; napraforgó, mák, repce, mogyoró, bükkmakk stb.

A rozsból 1889-ben 137 590, búzából 35 148, árpából 78 136 métermázsa termett. Az átlagtermés katasztrális holdon métermázsaiban: rozs 6,16, búza 5,50, árpa 9,24, zab

3,94, köles, tatárka 6,00, törökbúza 6,46. Mivel a föld fele ugarban van, az össztermést duplán lehetne számítani.

A gabona ára évenkénti változása métermázsában:

Gabona	1897	1896	1895	1894
Rozs	10,35	11,70	13,00	10,80
Búza	14,49	12,64	12,44	15,40
Árpa	10,56	12,00	11,08	11,36
Zab	7,22	8,48	8,56	10,14
Törökbúza	9,29	11,30	11,10	11,26

Gyakran havonként is változott az ár. A búza 1897-ben január–februárban 12,25, március–áprilisban 11,50, májusban 11,80, június–július–augusztusban 12,50–14,70, szeptember–december 18–18,80 korona. A rozs január–július 9–10,50, augusztus–december 12 korona volt.

A földművelés viszonyairól azt is ismernünk kell, hogy 5–10 holdas gazdának földjei 40–80 parcellában találhatóak, sokszor 1–2 órányi járásra. Egy birtokosra átlag 2,7 hold jut, de elég sok gazdának még félhold földje sincs. Legtöbbnek 0,5-től 1–2 holdig számítható birtoka.¹⁰⁹

T. Nagy Imre közölte a csiki szántóterület bevetését 1902-ben.

Összterület 121 051 kataszteri hold,	
Ebből búzával bevetett	6 330
Rozs	25 514
Árpa	8 721
Zab	18 185
Borsó	310
Törökbúza	2 358
Burgonya	4 467
Kender	968
Len	240
Mák	60
Fejeskáposzta	515
Paszuly, lencse,tök, tatárka	96
Zöldség	15 kataszteri hold. ¹¹⁰

Csíkban 1934-ben 59 210 ha-on 1 613 164 mázsa rozs termett, ami hektáronként 27,24 mázsát jelentett. Ha összehasonlítjuk az 1900-ban és 1937-ben rozssal bevetett területet Csík-szerte, megállapítható, hogy szinte felére csökkent.¹¹¹

Dánfalván az 1930-as évek elején a búza 4, a rozs 3, az árpa 3, a zab 2,5 lej volt.

1940–1944 között bizonyos gazdasági fellendülés következett, új eljárások alkalmazására ösztönözték a gazdákat, de a háború a mezőgazdaságra is rányomta bélyegét, kötelező beszolgáltatás következett, a termést alacsony áron fizették.

Emlékezetes marad Dánfalva gazdasági életében az 1946–1947-es szárazság. Olyan kevés gabonát lehetett betakarítani, hogy a családok többségéből egy-egy személynek el kellett indulnia a nyugati megyék felé, hogy ott a túléléshez szükséges termékeket beszerezzék. A személyvonatok teteje is megtelt, sokan tehervonatokon utaztak több száz kilométert.

A kollektív gazdaságok megalakulása után a mezőgazdaságot központilag kezdték irányítani. Viszonylag rövid idő alatt traktorral kezdték szántani, kombájnnal aratni, a ptyókat is kipergették, legtöbbször diákokkal vagy idegenekkel szedették, általában a mérnöki ismereteket hasznosíthatták volna, de a helyi adottságokat, a gazdasági törvényszerűségeket figyelmen kívül hagyták, ami nem tette érdekeltté a földműves embereket az ésszerű gazdálkodáshoz, így ez a felfogás sok kárt okozott minden közösségnek. Nem véletlen műve volt, hogy 1990-ben az erőltetéssel létrehozott és rossz gazdasági eredményekhez vezető kollektív gazdaságokat rövid idő alatt feloszlatták, a közös használatú épületek egyik részét lerombolták, vagy nagyon olcsón értékesítették – a közösség kárára.

A dánfalvi gazdák egymást segítve kezdtek újból földet művelni. A megértő segítségre azért volt szükség, mert a kollektív gazdaságok alakulásakor a mezőgazdasági eszközök döntő részét, az állatokat is a közösbe kellett beadni, alig volt eszköz a föld művelésére. Ennek ellenére a mezőgazdaság újjászerveződött, bár különösen a fiatalok nem tértek vissza a föld műveléséhez. 1996-ban Hargita megyében 73 974 tonna szemes gabona termett. Tájékoztatóképpen soroljuk fel a termékek egyik részét és a hektáronkénti hozamot:

Termék	Tonna	kg/ha
Búza és rozs	73 974	1 929
Árpa	21 010	1 692
Zab	9 496	1 338
Törökbúza	13 351	2 796
Cukorrépa	15 205	19 469
Burgonya	221 096	15 603

A felcsiki falvak terméséről általános megállapítás, hogy az elvetett gabona 3–4 szezere termett. 2007-ben Dánfalva határában a búza termésének 40–60 százalékát a jég elverte.

2008-ban Csíkban hektáronként 2800–2900 kiló búza termett, kezdetben kilójáért 1 lejt fizettek, később 60–65 banira csökkent az ára. Mivel tároló kevés helyen található, bizonyos időben kilóját még 50 baniért is kénytelenek eladni. Az európai piacon 2008-ban kilójáért 70–80 banit fizettek. Több helyen, Dánfalván is, az foglalkoztatja a gazdákat, hogy megfelelő tároló helységeket építsenek, amelyhez európai uniós pénzből is lehet nyerni támogatást, s így megfelelő időt kivárva kedvezőbb áron tudják értékesíteni a mezőgazdasági termékeket.

2009. szeptember 1-jén Hargita megyében még nem fejezték be az idejű termés betakarítását, de körülbelüli megállapítás, hogy gabonafélékből a tavaszi száraz hónapok miatt általában 10–20 százalékkal kevesebb termett, mint előző évben. Búzából a megyéből átlak 2400 kg termésre lehet számítani, tavaszi árpából 1810 kg, zabból 1622 kg.

A gabonatermesztésről még meg kell említenünk, hogy a jó termésért, esetleges természeti csapások megelőzéséért, a határ védelméért Dánfalva, Felcsik minden községében régi idők óta napjainkig minden évben április 25-én, Márk napján a községek lakói templomi keresztekkel a határba vonulnak, ott hagyományos helyen a pap megszenteli a határt, amelyet búzaszentelőnek neveznek.

BURGONYA

Dánfalván, Csikban a pityóka elnevezés az elterjedt, de használják a burgonya (a francia Bourgoque tartományról), krumpli nevet is, oklevelekből ismert a földimogyoró, földialma név is.

Amerika felfedezése után vált ismertté. Vadon termett Kubában, Chilében, Peruban, Ecuadorban, Bolíviában.

Európában már 1519-ben Olaszországban termesztették. Az 1600-as években létét több helységben is említették, például 1623-ban Lotharingiában, 1630-ban Elsasban stb. Franciaországban 1616-ban a király ebédjén ették, XVI. Lajos (1774–1792) virágját kabátja gomblyukában, Mária Antoinette királyné hajában viselte, így divatvirággá lett az udvarban. Ennek ellenére csak a XVIII. század második felében honosodott meg a mezőgazdaságban. Egyesek akkor is akadályozták elterjedését. Állították, hogy mérgez, nem táplál, csak felfúj, gátolja az emésztést, mások betegség terjesztőjének vallották. De gyógyító hatását is kimutatták: javasolták tüdővész ellen vagy égési sebek gyógyítására. Aztán kimutatták, hogy a pityóka elősegíti a szaporodást, tartalmaz keményítői, fehérjét, más ásványi elemeket, káliumot, vasat, magnéziumot, B, C, E-vitamint, foszfort, rezet, mangánt, cinket is. Nyers szeletei lágyítják, tisztítják a bőrt, aranyeres duzzanatokat is kezelnek vele, pépje gyógyítja a pattanásos bőrt. Az említett ásványok tisztítják a szervezetet a nehéz fémek lerakódásától.

Mindenek előtt azonban emberi táplálék.

Magyar földre külföldön tanuló diákok, tanulmányútra járó papok, katonák hozták magukkal. 1654-ben azt jegyezték fel, hogy Németországból hazaérkező diákokat Budán börtönbe zártak, mert tarisznyájukban B[urgonyát] találtak.¹¹²

1761-ben királybírói rendelet jelent meg a burgonya termesztésére, de különösebb foganatja nem volt. 1767. október 21-én Mária Terézia megparancsolta, hogy Erdélyben a lakosságot a „földi alma” termesztésére figyelmeztessék. Termesztése különösen fontos dombos, hegyes, rossz talajminőségű területeken. Ha gabona nem terem, lehetséges a krumpli segítsége az élelmezésben, hisz száraz időben, természeti csapások idején is valamivel biztosabban terem, mint a gabonafélék.

1768–1769-ben rájönnek, hogy belőle szeszt is lehet előállítani. Ekkor a királynő azt közli, hogy pálinkát csak gyümölcsből és pityókából szabad készíteni, gabonából nem.

1769-ben egy-két helyen ültettek belőle. Termesztéséről időközönként tájékoztatni kellett a Főkormányzékot. Bizonyos jelentések után, amely szerint Csik vezetői is azzal védekeztek termesztése elhagyása indoklásakor, hogy a székben kevés és silány a termőföld, a Főkormányzék azzal válaszolt, hogy éppen a rossz földeken kell meghonosítani, hisz pótolhatja a gabonát, és mennyiségileg is bőven terem. Hozzátették, hogy a királynő anyai gondoskodása éppen az olyan vidékeket védi, mint Csik.

1770-ben arról tájékozódott a Főkormányzék, hogy néhány helyen már meggyőződtek, a krumpliból jó szeszt lehet készíteni, és liszt közé keverve jó kenyeret lehet belőle sütni. Ebben az évben Csíkszék vezetői azt jelentették, hogy előző évben mégis termelt annyi burgonya, hogy mindenkinek lesz ültetésre. De Csikban továbbra is terjesztették, hogy tőle francia betegséget lehet kapni, általában káros az egészségre. Kezdeti botorkázó lépések után 1783-ban azt jelentették Csikból, hogy semmit sem termesztettek. Hasonlóan jártak el a szomszédos székekben is: mind Háromszéken, mind Udvarhelyen visszautasították ültetését.¹¹³

A kormányzék továbbra is sürgette meghonosítását. 1780-ban Csíksomlyón már pityókának említették, és először ház körüli kertekben, majd külön kis parcellákban kezdték termesztetni.¹¹⁴

1787-ben a katonai parancsnokság is erőteljesebben beavatkozott meghonosításába. Ha a lakosok a kerten kívül, a mezőn is nem ültettek, „minden irgalom nélkül a Regimentnél megvesszőztették“. Azt is megkövetelték, hogy a falvakban a templom előtt hirdessék szükségességét és ültetési módját, különben a vezetők sem kerülik el a vesszőzést.¹¹⁵

Ismeretes az 1803. március 20-i parancs, amelyet Földvári kapitány közölt Jenőfalván. Úgy szólt, hogy minden személy fél-fél véka pityóka-magot vásároljon Bükszádon. A közösség Gegő Antalt fogadta meg a vásárlásra és hazaszállításra. Április 11-én újabb, még szigorúbb utasítást közöltek a pityóka ültetéséről. Minden gazda legalább egy ejtel [kupa, 12,5 dl] pityókát ültessen a maga veteményes kertjében. A bíró kötelessége házról házra haladva ellenőrizni, nem teljesítését a katonai parancsnokságnak kellett jelenteni. Ha valahol nem tettek eleget a parancsnak, a gazdát is, a bírót is büntették.¹¹⁶

A pityóka Csíkban való meghonosodásában döntő jelentősége volt az 1805–1815 közötti időszakban egymást követő szárazság miatti gyenge termésnek. A lakosok meggyőződhetnek, hogy a gabona hiányát számottevően tudja pótolni. 1815-ben a korábbi hosszas ellenállás után Csíkszékéből azt jelentették a Főkormányzéknek, hogy egy-egy faluban 7000–8000 s több köből pityókát is termesztettek.¹¹⁷

Amikor Szentiváni Mihály Felcsíkra is ellátogatott, tapasztalatból írta, hogy „pityókát »a szűk idő« óta [1815–1816] bőven természetnek“.¹¹⁸

A XIX. században már többször írtak arról, hogy a korábbi erőszakos meghonosítás után Csíkban a főtermények egyike, naponta legalább egyszer táplálék, de az állatoknak is bőven jut belőle. 1889-ben Csíkban 4381 katasztrális holdon termesztették, az átlagtermés 24 mázsa volt.¹¹⁹

1901-ben Csíkban 3257 katasztrális holdon ültettek pityókát, amelynek átlagos termése 29,96 mázsa volt, értéke mázsánként 3,86 korona.

Felcsíkon 1901-ben 536 katasztrális holdon 20 368 mázsa pityóka termett, ami azt jelentette, hogy holdanként 38 mázsát takarítottak be.¹²⁰

A következő évben 4467 katasztrális holdra növekedett a pityókával beültetett terület. Az is megállapítható, hogy Csíkban mindenütt bőven terem: a talaj minőségétől, az időjárástól, a vetőmagtól, trágyázástól és más tényezőktől függően a termés elérheti holdanként a 30–60 mázsát is.¹²¹

Csíkban 1937-ben 9287 hektár területet ültettek be pityókával, amelyen 97 419 tonna termett, hektáronként nagyjából 10 tonna. Ha a jövedelmezőséget tekintjük, megállapítható, hogy Csík lakosságának 21 988 tonnára volt szüksége, eladásra maradt több mint 150 millió lej értékű. Érdemes összehasonlítani a beültetett területet és a jövedelmet a gabonáéval. A különböző gabonafélékkel bevetett terület 39 171 hektár volt, amely 163 120 782 lej jövedelmet jelentett. A pityókával ültetett terület 9287 hektár volt, 4-szer kevesebb, a jövedelme viszont 194 838 800 lej volt.

Dánfalván 1937-ben egy kiló pityókáért 2 lejt fizettek, a búzáért 4-et, a rozsért 3-at.¹²²

A kollektív gazdaságban bevezették a gépi művelést. Lényegesen könnyítette a termesztést. Mivel azonban Bukarestből irányították az ültetés mennyiségét, eladását, kilójának árát, s mivel korán elárusították, gyakran a lakosságnak alig maradt belőle. Városokban is csak sorbaállással lehetett vásárolni, különösen betakarítás idején.

1990 után nehezen indult a pityóka termesztése. Fokozatosan gyarapodott a termés, viszont a piaci árak gyakran alig biztosították a befektetések fedezését. 2005-ben hektáronként 14, 2006-ban 20 tonna termett.

Ezekben az években Dánfalván is nagyobb figyelemmel kezdték követni az Európai Unió elvárásait, tanulmányozták a támogatási lehetőségeket. 2006-ban a dánfalviak egy csoportja Ausztriába látogatott, az ottani tapasztalatokat hasznosították.¹²³

Dánfalván azt is megfigyelték, hogy a domboldalakon termesztett, úgynevezett „hegyi pityóka” jobb ízű, mint a sík vidékié.

Nagy különbség van a felvásárlási és a piaci ár között. A felvásárlók 46–48 banit fizettek, a piacon 1–1,50 új lejért tudták értékesíteni.

Dánfalván 2006-ban 200 ha földbe ültettek pityókát, amely termésből a házi használaton kívül még értékesíteni tudtak 750 tonnát, amelynek értéke a 0,60 lejes áron is 4,5 milliárd régi lej jövedelmet jelentett.¹²⁴

A pityókatermesztők azonban 2007-ben csökkentették a beültetett részeket, mert 2006 őszén a termés mintegy egyharmadát nem tudták értékesíteni. Folytatódott a 2007-es terméssel is. Akkor mintegy 20 százalék maradt eladatlan.

Mivel 2008 a burgonya nemzetközi éve, a sajtóban is visszatérő téma meghonosodásának története, elterjedtsége, hektárhozama, országokénti termesztése és fogyasztása. A pityóka a világon a negyedik helyen áll a leginkább fogyasztott ételfajták közül: a búza, kukorica és rizs után következik.

Romániában a szakemberek 2008-ban 3,6–4 millió tonnás termésre számítottak 268 000 ha bevetett területen, ami hektáronként 15 tonna termést jelenthetett. Európában előző években az átlagos termés hektáronként 36 tonna volt: Hollandiában, Belgiumban 44, Angliában 42 tonna termett. Jó termés idején Csíkban is egyes helyeken elérhető a hektáronkénti 40 tonna. Hargita megyében 2008-ban 14,5 ezer ha-on termesztettek pityókát, és hektáronként 20–40 tonna termett. Az előző évek tapasztalataiból kiindulva 2008-ban viszonylag kevesebb pityókát ültettek a megye földjeibe, így ősszel és télen a piacra szánt mennyiséget sikerült eladni, sőt keresett cikk lett. Fizettek érte 80–85 banit is. Keresettségéhez hozzájárult az is, hogy a felvásárlók egyre többen rájöttek, minőségileg jobb a Csíkban termesztett pityóka a külföldről olcsóbban behozottnál. 2009-ben Hargita megyében 11 665 ha területen ültettek pityókát, és augusztusban úgy mutatkozik, hogy akár a 40 mázsa termést is elérhetik, eladási árát is kilogrammonként 70–80 baniban várják. A megyében 2009 szeptemberében megállapították, hogy a magángazdák területén hektáronként 16 000 kg-ot, nagyobb területen elérte a 30 000 kg-ot is.¹²⁵

Lakosonkénti fogyasztás is eltérő különböző országokban: Portugáliában 126,9 kg, Írországból 118,7 kg, Nagy-Britanniában 112,5 kg, Romániában 92,2 kg.

ARATÁS

Az egész évi munka eredményét aratáskor, illetve csépléskor láthatta meg a gazda.

A gabona begyűjtésének kezdetleges formája a kinyűvés volt, a kendert ma is gyökerestül kihúzzák. Ezt követte valamely eszközzel, majd sarlóval, később kaszával való aratás. Az utóbbi esetében a kaszára úgynevezett csapót szereltek. Csíkban, Dánfalván is még a 950-es években is párhuzamosan arattak sarlóval is, kaszával is, de azt tartották, hogy a kézi sarlós aratás jobban kíméli a szemek kihullását.

Az aratógépet 1851-ben a londoni világiállításon mutatták be, Amerikában készítették. Erdélyben, a Székelyföldön fokozatosan terjedt el: 1871-ben 72-öt, 1895-ben 509-et tartottak számon.¹²⁶

Meg kell jegyeznünk, hogy a sarlós és kaszás aratás idején Csikból, de általában a Székelyföldről csoportosan vándoroltak munkára az emberek olyan vidékekre, ahol korábban kezdődött az aratás. Néha az eltérés négy vagy több hét is lehetett. Orbán Balázs 1869-ben arról írt, hogy Csikból „karavánokban” vonultak más vidékekre munkát keresni aratáskor is, s „mivel nagyon jó dolgúak, szorgalmatosak, kapnak is.”¹²⁷

Hasonlóan tömegesen kerestek munkát aratás idején Moldvában.

Egyes tulajdonosok már a téli hónapokban gondoskodtak a nyári aratókról. Ilyenkor szerződést kötöttek, s megállapodtak abban, hogy értesítéskor azonnal indulnak a megállapodott helyre. Többnyire falvanként szerződtek. Az elvégzett munkáért 1/14-ed részesedést kaptak, ha a tulajdonos élelmet is biztosított, ha nem, a részesedés 1/11-ed volt.¹²⁸

Éjszaka is arattak.

Dánfalván általában Boldogasszony napján vagy valamivel korábban kezdtek aratáshoz. Rendkívüli évnak számított például a 2007-es, amikor a száraz időjárás következtében már július 16-án megkezdték a gabona aratását.¹²⁹

Aratáskor a levágott gabonát kékébe kötötték. A kékéket, általában 22- vagy 24-et, kalangyákba rakták, majd bizonyos szárítás után szekérral szállították háza. Egy szekérra 4–6 kalangyát raktak, a csűrbe helyezték el, az odorba, csak akkor raktak a csűr mellé asztagba, ha benn nem fért el.

A kézi cséplést is a csűrben végezték, a gőzgépes csépléskor a csűr tetején egy kis részről leszedték a cserepet, oda helyezték az úsztatót, azon eresztették a kékéket a kévavágónak, illetve az etetőnek.

Az arató-cséplőgép meghonosodása a XX. század második felében lényegesen átalakította a mezőgazdasági munkálatokat. Mára a szántástól a vetésig, cséplésig minden munkálatokat gépi erővel el tudnak végezni. Dánfalván is az aratást már mindenki arató-cséplőgéppel végezteti.

CSÉPLÉS

A gabonatermesztés legjelentősebb eseménye a cséplés. Lassan, hosszasan egy helyben topogva fejlődött. A kézzel való dörzsöléstől, a szálak valamely kemény tárgyhoz verésétől, a cséphadaróig sok idő eltelt, majd egy időszakban lovak vagy szarvasmarhák járatásával is csépeltek.

A kézi cséplés hosszú időt követelt: 1593-ban azt jegyezték fel, hogy egész télen csépeltek a gabonát.

Egységesíteni próbálták a cséplők fizetését: 1604-ben végzésben rögzítették, hogy „semmiféle ételt senki ne merészeljen nekik adni, hanem csak tizeden csépeltesse.”¹³⁰

Cséphadaró a XX. század közepén is szinte minden gazda csűrében volt, mert a cséplőgép megérkezéséig akár kenyérnek, akár az állatoknak néhány kévét kicsépelhettek.

A hadaró két részből állt: a nyeléből, amely másfél–két méter hosszú, és a tulajdonképpeni hadaróból, amely hetven–nyolcvan cm hosszú volt. A két részt szijakkal erősítették egymáshoz, a cséplést társasan végezték, ritmusos veréssel könnyítették a munkát.

Dánfalvi adat, hogy gyalogkatoná Bot Mihály 1842. december 2-án cséplelt Oltfalában Székely László assessor úrnak.¹³¹

1854-ben előállították az első lóerővel működtetett cséplőgépet. 2–3 ló körbe járva mozgásba hozta a gépet. Viszonylag gyorsan terjedt az úgynevezett járgányos, emeletes cséplőgép, de hátránya, hogy helyhez kötött volt. Már 1842-ben gőzmotorokat kezdtek gyártani mezőgazdasági gépek meghajtására. Nálunk az 1848-as forradalom után terjedt, s a század végére már közismertté vált. 1895-ben Erdélyben 1451 cséplőgép és 4285 lovas járgány működött. Terjedését az is elősegítette, hogy korabeli számítások szerint egy kalangya kézi cséplése 19,6 krajcárba került, gépcsépléssel pedig 9,9 krajcárba. További gyors terjedése bizonyosságául jegyezzük ide, hogy 1915-ben Erdélyben 3872 cséplőgép és 3198 járgányos gép működött.

A két világháború között Csikban is rátértek a gépi cséplésre, Dánfalván az 1950-es évekig Csáki Gergelynek, Zsigmond Bélának, Gál Péternek volt cséplőgépe, akiket később a kulákok közé soroltak. De mivel a cséplés itt később kezdődött, más vidékek géptulajdonosai is megérkeztek a faluba. A gőzgépeket fokozatosan felváltották a traktorok a cséplőgép meghajtására, majd a XX. század közepétől megjelentek az aratócséplőgépek, amelyeket még az utóbbi időben is tökéletesítettek. A községben 2002-ben 6, ma 4 arató-cséplőgép működik.

MEZŐGAZDASÁG AZ ISKOLÁBAN

A csíki mezőgazdaság évszázados tapasztalatokra épült. De időközben figyelemmel kellett lenni azokra az eredményekre, amelyeket a föld művelésében, az eszközök tökéletesítésében a tudományos kutatások eredményeképpen hasznosítottak. Erre figyeltek a szakemberek és az iskolák irányítói.

Korábban a gazdasági élet rendszerét a falu lakossága közösen alakította ki, a szokásokat esetleges szükségletek szerint módosították, a kialakított rend be nem tartóit büntették. A lakosoknak kereskednie kellett, a katonák messze földet bejártak, ha új és jobb eljárásokat találtak, egyik részét itthon hasznosították. Időközönként kezdetben a királyok, majd fejedelmek, fő kormányzók, királybírók rendelkezésekkel alakították a gazdasági életet. Elég, ha csak a bécsi udvar beavatkozására gondolunk a háromnyomásos rendszer vagy a pityókatermesztés meghonosításában.

A XIX. században a polgárosodás, a technika gyors fejlődése következtében újabb feladatok megoldása várt a felcsiki gazdákra. Ezeket próbálták megoldani az iskolai oktatással is.

1868-ban Kolozsmonostoron Mezőgazdasági intézet alakult, amelyben jól képzett szakemberek egész Erdély területéről odaérkezett fiatalokat tanítottak.¹³²

Az 1868-as tanügyi reformot követően 1870-ben már a legtöbb falusi elemi iskolában mezőgazdasági ismereteket is tanítottak. Csikban szinte mindenik iskolában a tanítók irányításával a gyümölcsstermesztés kiszélesítéséért faiskolákat létesítettek. Oltották és gondozták a csemetéket, eljuttatták a gazdaságokba, egyes helyeken bizonyos jövedelemre is szert tettek általa. 1901-ben 48 községben volt faiskola, amelyekből 8614 nemesített oltványt osztottak ki. Később gyümölcsfákkal beültették a vasutak környékét is. Tegyük hozzá, hogy a magyar állam 1940–1944 között az országutak mentén is gyümölcsfák ezreit ültetette el.

Dánfalván szintén tanítók láttak hozzá a gyümölcsfák nemesítéséhez, terjesztéséhez. Külön is meg kell említenünk Pálosi János, Palántz Sándor, Imets Tamás, Imre József, Antal Kálmán stb. nevét. A házak körül az udvarokba, kertekbe ültettek gyümölcsfákat. De az iskolának biztosított kertekben mezőgazdasági termékeket, zöldséget is ültettek, ahol a tanulók újabb gazdasági ismeretekre tettek szert. Az iskolában gazdasági eszközök készítésére is tanították a tanulókat. Emlékeztetek a dánfalvi iskola év végi kiállításai, amelyen a fiúk által év közben készített gazdasági felszereléseket, a lányok kézimunkáit mutatták be.

Erdélyben a legújabb gazdasági ismeretek terjedését a Kolozsváron 1869-ben alapított Gazdasági Tanintézet biztosította, amely évtizedeken át egészen napjainkig kiváló szakembereket bocsátott ki, juttatott el különböző megyékbe.¹³³

Csikban hamar felismerték a gazdasági ismeretek tanításának szükségességét, 1871-ben már gazdasági felső népiskolát nyitottak. Az iskola 1882-ig négy osztállyal működött, majd az anyagot három osztályra osztották. Működését a vármegye közönsége biztosította, de a magyar állam is segítette. Kísérleti területe 44,25 hold. Hozzá tartozott még 30 hold szántó, 84,25 hold rét és kaszáló, 5 hold 42 öl belső telek.

Az iskola a mezőgazdasági termékek, új eljárások tökéletesítésére törekedett: vetőmagnak újfajta árpát, zabot, pityókát honosított meg, terjesztette a gépesítés eredményeit: szénagyűjtő, járgányos kendertörő, lánchorona, vetőgép, rostáló, és cséplőgép működtetését népszerűsítette.

Ebben az iskolában a különböző falvakból évente 40–60 diák tanult, Csik megye vezetői 40 ösztöndíjat biztosítottak.¹³⁴

Tivai Nagy Imre Csik megye kiváló jogásza, gazdasági szakember számos írásában foglalkozott a vármegye általános gazdasági kérdéseivel. Az 1870-ben megnyitott mezőgazdasági iskola igazgatója és tanára is volt. Az iskola célkitűzéseiről írta: feladatuknak tekintik az eljövendő földműves emberek elméleti és gyakorlati képzését, hogy felnőve szakszerűen gazdálkodjanak, az újabb kutatások eredményeivel megismerkedjenek, kövessék a technika fejlődésének mezőgazdasági alkalmazása lehetőségeit.

Lehetőséget kínáltak az állattenyésztési, méhészeti, erdészeti, gyümölcstermesztési ismeretek gyarapításához. Gazdasági épületeikben állatokat is tartottak. Amellett arra törekedtek, hogy a jövőbeni gazdáinak általános műveltséget is nyújtsanak.

Az I. világháború után az iskola épületét lerombolták, az új épület a Hargita lábánál készült el, amely a II. világháborút követően megszűnt. Ebben az iskolában néhány dánfalvi gazda gyermeke is tanult.

T. Nagy Imre érdemei között kell említenünk, hogy ő szervezte meg 1872-ben a Csikmegyei Gazdasági Egyesületet, amelynek titkára, majd elnöke volt, és szerkesztette 29 éven át a Csíki Gazda című újságot. 1902-ben alapos, a gazdasági élet minden területére kiterjedő tanulmányt jelentetett meg Csikmegye gazdasági leírása címmel, amely a Közgazdasági Szemlében látott napvilágot az 1902. októberi–novemberi számban. Írásában számot vetett az előző időszak eredményeivel, hangsúlyozta a gazdasági ismeretek szükségességét.

Részletesen foglalkoztak a csíki gazdasági élet fellendítésével a szintén 1902-ben Tusnádfürdön szervezett Székely Kongresszuson is. Sok más kérdés mellett kitértek arra, hogy a tanítóképzőkben mezőgazdasági ismereteket is tanítsanak, de hasznos volna a teológiai oktatásban is ilyen jellegű képzés.¹³⁵

1909-ben arról írtak, hogy Csíkszeredában földműves iskolát nyitottak, amelynek feladata, hogy a gazdasági eredmények csiki viszonyítását végezzék el, és tanítványaik által továbbítsák a falvakra.¹³⁶

Napjainkban még nagyobb szükség van a mezőgazdasági ismeretek bővítésére, hisz naponta új feladatokkal kell megismerkedniük a gazdáknak, ha lépést akarnak tartani a mai követelményekkel. Ezt szolgálja a Csíkszeredában működő mezőgazdasági kutató intézet, amelyet 2008. szeptemberében a helyi viszonyokhoz igazítva hegyvidéki intézetté alakítottak át.

1. Egyed Ákos 2006. 31–32, 35, 38–39.
2. Imreh István 1987. 128.
3. Imreh István 1983. 278.
4. SZOT II. 208–209: CCCLVII. sz.
5. SZOT II. 321:CCCCVII. sz.
6. SZOT VI. 63:1078, 191:1146. sz.
7. Tarisznyás M. 1982. 52. és 77.
8. Imreh István 1987. 120.
9. SZOT VII. 283:1521. sz.
10. ha 1 ha-ra 3,5 köből földet számítunk. Endes 1938. 381. Eltér
ez a Benkő József II. 224–225, 257. old. adataitól.
11. Benkő József II. 1999. 224.
12. SZOT VII. 314:1548. sz., 379:1599. sz.
13. Benkő József II. 240. és 243.
14. Imreh István 1987. 178.
15. Imreh István 1973. 164–165.
16. Háromszék 5328. sz. 2008. március 15. 10.
17. Imreh István 1987. 120.
18. Endes Miklós dr. 1994(1938). 24.
19. T. Nagy Imre 1902. 24–25.
20. Garda Dezső 2002. 5.
21. Egyed Ákos 1991. 772.
22. Venczel József 1980. 44.
23. Venczel József 1980. 47–48.
24. Az adatokat Szabó Imre közölte.
25. Gagy József 2006. 176.
26. Gagy József 2006. 185.
27. Adatközlő: Imre Károly és Süket Jenő.
28. Kajtár Sándor közlése. Csíkdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. 2005.
május 13. 4.
29. Gál Kálmán közlése. Csíkdánfalvi Harangszó III. évf. 10–11. sz. 7.
30. Egyed Ákos 2006. 31.
31. SZOT III. 1:408. sz., 6:412. sz.
32. Egyed Ákos 2006. 39.
33. Garda Dezső 2001. 294–295.
34. Werbőczy István 1806. 467.
35. Imreh István 1973. 224.
36. Imreh István–Pataki József 1979. 152.
37. SZOT II. 208–210:CCCLVII. sz., 213–215:CCCLXI. sz.
38. SZOT V. 104–106:965–966. sz.
39. Sándor Imre 1910. 5–6.
40. Somogyi Ambrus é. n. 62–78.

41. Sándor Imre 1910. 31–34.
42. A többi név a Jobbágyok fejezetben található.
43. SZOTÚS IV. 581–583.
44. EOE XI. 78–80.
45. SZOT VI. 208:1160. sz., 286:1229. sz., 295:1238. sz 310–316:1253.sz.
46. SZOT VI. 208:1160. sz., 286:1229. sz., 295:1238. sz., 310–316:1253. sz., 457:1358. sz.
47. Pataki József 1970. 509.
48. Sándor Imre 1910. 53–55.
49. SZOT VII. 408:1621. sz.
50. Imreh István 1987. 185.
51. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1047. sz. 6.
52. Egyed Ákos 1981. 192.
53. Egyed Ákos 2006. 265–266.
54. Venczel József 1980. 86–87.
55. SZOT III. 176:532. sz.
56. Bodor György 2003. 48.
57. Imreh István 1987. 169.
58. SZOT II. 249:CCCLXXVIII. sz.
59. Imreh István 1987. 156.
60. Imreh István 1983. 184.
61. Kristó Gyula 1994. 203.
62. Egyed Ákos 1981. 221.
63. MGSz I. évf. 1894. 22.
64. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1048. sz.
65. Csiki Lapok XLIV. évf. 2. sz. 1932. január 10. 3.
66. Csiki Lapok XLVI. évf. 18. sz. 1934. április 29. 3.
67. Kristó Gyula 1994. 203.
68. Imreh István–Pataki József 1979. 146.
69. Imreh István 1983. 318.
70. SZOT VI. 310–316:1253. sz., 349–350:1284. sz.
71. Imreh István 1973. 163.
72. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz.
73. Benkő Károly 1853. 43.
74. Vitos Mózes II. 2003. 111.
75. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 2. sz. 2005. április 18. 4. – Közli Imre Károly.
76. Csikvármegye V. évf. 77. és 141. sz. 1909. július 21. 3., illetve december 25. 2.
77. Csiki Néplap I. évf. 7. sz. 1931. márc. 18. 3.
78. Vámszer Géza 1977. 179–180.
79. Egyed Ákos 2006. 152.
80. SZOT VI. 349–350:1284. sz.
81. Balogh József (szerkesztette) 1976. 25.
82. Imreh István–Pataki József 1992. 155.
83. Vámszer Géza 1977. 179–183.
84. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 6. sz. 2005. Közli Imre Károly.
85. Csikdánfalvi Harangszó II. évf. 11. sz. 2006. 1.
86. Közölte Imre Károly.
87. Györffy György 1984. 153. és 156.
88. EMSZT I. 203.
89. László Gyula 1988. 103.
90. Imreh István–Pataki József 1979. 146.
91. Endes Miklós dr. 1994(1938). 376.
92. EMSZT I. 203–204.
93. Garda Dezső 1999. 25.
94. Borsos Sebestyén és Nagy Szabó Ferenc h. é. n. 118.
95. Somogyi Ambrus h. é. n. 64.

96. Garda Dezső 1999. 84.
97. SZOT VI. 349:1284. sz.
98. Imreh István–Pataki József 1992. 149.
99. Kőbőlben. Benkő József II. 1999. 226, 227, 249, 258.
100. Imreh István–Pataki József 1992. 161.
101. Benkő József II. 1999. 227. Kőbőlben. Egy hektár 3,5 köből, így Dánfalván a búza- és rozsvetés 47,4 ha, az árpa- és zabé 29 ha stb.
102. Egyed Ákos 2006. 152.
103. Imreh István 1983. 225.
104. Imreh István–Pataki József 1992. 163–166.
105. Benkő József II. 1999. 204.
106. Orbán Balázs II. 1869. 4. Conscriptia 1820. 26.
107. Imreh István–Pataki József 1992. 149.
108. Vitos Mózes II. 2003. 76.
109. Vitos Mózes II. 2003. 96.
110. T. Nagy Imre 1902. 26–27.
111. Venczel József 1980. 44.
112. Pallas Nagy Lexikon III. 1893. 835–836.
113. MGSz III. évf. 1896. 305–306.
114. Imreh István 1987. 164.
115. Imreh István 1973. 40–41.
116. János Pál 1970. 163–164.
117. MGSz III. évf. 1896. 293–321. Egy kolozsvári köből 4 véka, így 28 000–32 000 véka is megtermett.
118. Vándor [Szentiváni Mihály] 1840. 25. sz. 193.
119. Vitos Mózes 2003. 90. és 96.
120. A magyar korona országainak... 1901. 36. és 93.
121. T. Nagy Imre 1902. 23.
122. Venczel József 1980. 44–45. és 89.
123. Csikdánfalvi Harangszó II. évf. 6. sz. 2006. 1.
124. Csikdánfalvi Harangszó III. évf. 10–11. sz. 2007. 7.
125. Csiki Hírlap IV. évf. 30. sz. 2009. február 13. 2.; uo. 160. sz. 2009. augusztus 19. 2.; uo. 173. sz. 2009. szeptember 8.
126. Egyed Ákos 1981. 217.
127. Orbán Balázs II. 1869. 5. 128.; Egyed Ákos 1981. 237–238.
129. Csikdánfalvi Harangszó III. évf. 5. sz. 2007. 4.
130. EMSZT II. 82. és 84.
131. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1059. sz.
132. Egyed Ákos 2006. 266.
133. Egyed Ákos 2004. 91.
134. Vitos Mózes 2003. 71–72.
135. Székely Kongresszus 2001. 43.
136. Csikvármegye V. évf. 6. sz. 1909. január 16. 3.